
TÜRKİYE CUMHURİYETİ KURUCU SEÇKİNLERİNE DAİR BİR ZİHNİYET ve EYLEM ANALİZİ*

*İlknur MEŞE***

ÖZET

Bu makalede amaç, Atatürk, İsmet İnönü, Recep Peker, Şükrü Kaya, Mahmut Esat Bozkurt, Afet İnan ve Reşit Galip gibi Cumhuriyet'in kurucu kadrosu olarak adlandıracağımız siyasal seçkinlerin eylemlerine yön veren zihniyet yapılarını ve Cumhuriyet'i inşa ederkenki eylemlerinin yönünü, şeklini ve amacını ortaya koyabilmektir. Hem sunduğu terminolojik imkân ile dili ve söylemi zenginleştirmesinden hem de anlatmak istediğimiz konuya paradigmatik bir çatı oluşturmasından dolayı Pierre Bourdieu'nün "habitus", "alan", "sermaye" kavramlarından, Anthony Giddens'in "yapılaşma teorisi"nin önemli kavramlarından olan "pratik bilinç" kavramından, Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın "gerçekliğin sosyal inşası" olarak adlandırdıkları teorilerinin üç ana kavramı olan "dışsallaştırma", "nesnelleştirme", "içselleştirme" kavramlarından ve yine bu teorinin bunlar kadar önemli olan "yer değiştirme" kavramından faydalanılmıştır. Bütün bu kavramlar yardımıyla adı geçen siyasal seçkinlerin zihin

* Bu makale H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde kabul edilen "Türkiye Cumhuriyeti Modernleşmesi ve Siyasal Seçkinler (1923-1938)" adlı doktora tezinin yeniden gözden geçirilerek oluşturulmuş bir özetidir.

** Yard.Doç.Dr., Aksaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü. e-posta: inurmese@gmail.com

dünyalarını şekillendiren yapı taşlarının ne olduğu, hangi karakteristik özelliklerin onları diğerlerinden ve dönemlerinden ayırdığı, iktidar alanında yer alarak diğer alanları nasıl inşa ettikleri, devlet, halk, muhalefet, laiklik, demokrasi gibi kavramlara yükledikleri anlamların ne olduğu irdelenmeye çalışılmıştır. Kıscası makale, önce belirlenen sonra da belirleyici bir güç olarak siyasal seçkinlerin zihin yapılarına odaklanmıştır. Burada elde edeceğimiz şey, onların “kendilik ve gerçeklik algıları”dır. Makalenin temel tezi/tezleri, devlete, halka ve muhalefete dair bakış ekseninde eski Osmanlı mirasının ve iktidar etme biçiminin Kemalist yönetimde de devam ettiği, yine aynı şekilde Batı ile olan medeniyet ilişkisinde kültür-medeniyet ayrımına dayalı sorunsalın varlığını koruduğu ve bununla bağlantılı olarak siyasal seçkinlerin sosyal ve siyasal alanı inşa ederkenki söylem ve eylemlerine “bize ait ve bizden” kılma çabasıyla birlikte kendilerine ve gerçeğe dair oluşturdukları bir “kurgu”nun içkin olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet dönemi siyasal seçkinleri, Devlet, Toplum, Muhalefet, Modernleşme.

GİRİŞ

İnsanlar farklı kültürlerle ya da işlerin başka yollardan yürütülme tarzlarıyla karşılaştıkları zaman, yani onun sınırlarında durdukları zaman kendi kültürlerinin farkına varırlar.¹ Osmanlı aydını da farklı bir kültürle karşılaştığında kendi kültürünün sınırlarını daha çok idrak etmeye başlamıştır. Bu durumu Osmanlı Devleti’nin çeşitli Avrupa başkentlerine gönderdiği sefirlerin sefaretnamelerinde görmek mümkündür. Bu eserlerin özellikle 18. yüzyılın ortaları ile 19. yüzyılın sonlarına doğru yazılanlarında, Avrupa Devletleri askeri üstünlükleri, mimari güzellikleri ve teknolojisiyle örnek alınabilecek bir konumda görülmektedir. Sefirler sadece bunları görmekle kalmaz, halkın mizacı, eğitim ve okuma-yazmaya verilen önem ve din özgürlüğü gibi topluma yönelik özellikleri de gözlemleyip yazmaya başlarlar.² Osmanlı bürokratları Avrupa’nın ilimde ve

¹ Anthony P. Cohen, **Topluluğun Simgesel Kuruluşu**, Çev. Mehmet Küçük, Dost Yay., Ankara 1999, s.77.

² Örneğin Yirmisekiz Mehmet Çelebi 1721’de gittiği Paris’te sarayları, bahçeleri, havuzları, kütüphaneleri, kilim ve ayna atölyesini, rasathaneyi ve teşrihaneyi uzun uzun anlatmaktadır. **Pariste Bir Osmanlı Sefiri-Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin Fransa Seyahatnamesi**, Haz. Şevket Rado, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006. Ondan 70 yıl sonra 1791’de Viyana’ya

teknolojideki üstünlüğünü kabul edip onu halkın ve devletin çalışkanlığına, cehaletten kaçınmaya, herkesin okuyup yazmasına önem verilmesine, kitap basımının çokluğuna, teşrihhanelerdeki gördüklerinden dolayı da gözlem ve deneye bağlamaktadırlar. Fakat bütün bu gözlemlerde eksik olan bir şey vardır, o da sefirlerin Batı medeniyetini yaratan zihniyeti görmemeleridir. Bunun en açık örneğini Mustafa Sami Efendi'nin Avrupa Risalesi'nde görmek mümkündür. Mustafa Sami Efendi, Avrupa'da gördüğü ilimlerin kaynağını eski zamanlardaki bazı Müslüman Arapların ilmi araştırmalarına bağlamaktadır. Ona göre Avrupalılar bu ilimleri kendi memleketlerine getirerek zamanla olgunlaştırmışlardır. O halde Avrupa'nın maddi ilerlemesini sağlayan unsurlarını almak için hiçbir engel yoktur. Mustafa Sami Efendi kaynağını İslam âlimlerine dayandırdığı Avrupa ilimlerini hakiki mirasımız olarak görür ve yine geçmişte olduğu gibi bu ilimleri İslam memleketlerinde yaygınlaştırarak bundan çokça fayda elde edileceğinden bahseder. Üstelik ona göre bunlar kolayca da yaygınlaştırılabilirler. Çünkü bir kere kaynak olarak "bize ait", ikincisi havamız ve toprağımız bereketli, üçüncüsü ise halkımız yaratılışları itibarıyla zeki ve anlayış sahibidirler. Böylece Avrupalıların çok zamanda ve çok emekle oluşturdukları her türlü ilim ve tekniğe pek az bir vakitte milletimiz de sahip olacak, Avrupa'dan akçeler harcayarak getirttiğimiz malları kendimiz üreteceğiz ve bu sefer de onlar yerine bizim adımız duyulacaktır.³ Burada, Batılı bilginin İslamlaştırılması yoluyla kültürü maddi ve manevi olarak ikiye ayırıp Batı'nın maddi kültürünün aktarılabilirliğini göstermek anlayışının temeli vardır. Namık Kemal'de de bunu görmek mümkündür. O, anayasal meşrutiyetin ilanını savunurken, Batı'daki meclisin İslam'daki "meşveret" anlayışıyla aynı olduğunu söyleyerek, fikrine İslami bir kaynaktan meşruiyet sağlamaya çalışmıştır.⁴ Bu örneklerde görülen maddi kültür manevi kültür

gitmekle görevlendirilen Ebubekir Ratip Efendi'nin Avrupa'nın askeri, ekonomik ve toplumsal yapısına yönelik gözlemleri dikkatin daha spesifik konulara odaklandığını göstermektedir. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu Batı Yay., İstanbul 1978, s. 96. 1838'de birçok Avrupa başkentlerinde seyahat eden Mustafa Sami Efendi'nin gözlemlerinden halkın çalışkan mizacı, eğitime verilen önem ve din özgürlüğü kaçmamıştır. **Avrupa Risalesi**, Haz. Remzi Demir, Gündoğan Yay., Ankara 1996.

³ Mustafa Sami Efendi, a.g.e., s. 56-57.

⁴ Mümtaz'er Türköne, **Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, Lotus Yay., Ankara 2003, s. 93-105.

ayrımı bütün bir Osmanlı modernleşmesine hâkim olmuştur. Bu süreçte manevi kültür olarak tanımlanan şeyin içeriği dini unsurlardan etnik unsurlara doğru bir değişim yaşamıştır. Namık Kemal’de “İslam” ile tanımlanan manevi kültür Ziya Gökalp’de “Türk” ile tanımlanmaya başlamıştır. Aynı şekilde Batı medeniyetine kaynaklık eden şey de değişime uğramıştır. Batı medeniyetinin kökenleri Mustafa Sami Efendi’nin sefaretnamesinde ve Namık Kemal’in modernleşme anlayışında görüleceği gibi eski İslam âlimlerine ve İslam’a bağlanırken, Ziya Gökalp’de ve Türk Tarih ve Dil tezleriyle desteklenir biçimde Cumhuriyet modernleşmesinde ise Osmanlı öncesine uzanan en eski Orta Asya Türklüğüne bağlanmıştır. Böylece ister Tanzimat döneminde ister II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde olsun medeniyet olgusu, önce dini sonra laik karakterli olmak üzere “bize ait, bizden” kılınmaya çalışılmıştır. Böylece biz, gecikmeli de olsa Batı medeniyetinin peşinde koşarken aslında kendimize ait olan ama zamanında bir takım sebeplerle kaybetmiş olduğumuz şeyin de peşinde koşmaktayız. Bu anlayış kendi “günah keçileri”ni de yaratmıştır. Namık Kemal için İslam’dan uzaklaşmış fazla Batılı bir grup “Tanzimat bürokrasisi”, Ziya Gökalp için ve Cumhuriyet döneminde “Osmanlı Devleti”, manevi kültürün ve dolayısıyla maddi ilerlemenin gecikmesinin sebepleri olarak görülmüştür. Bunlar bertaraf edildiğinde ve medeniyetin gerekli unsurları transfer edildiğinde, yani teknik sorunlar giderildiğinde ilerlemenin gerçekleşeceği ve Batı medeniyeti içinde bize ait olan itibarlı yere kavuşulmuş olunacağı düşünülmüştür. Sorun sadece teknik olarak algılandığı için Cumhuriyet’in kurucu seçkinlerinden İsmet İnönü, laiklik adına gereken yasaların yapılmasına ve uygulanmasına rağmen neden hala irtica hareketlerinin meydana geldiğini bir türlü anlayamadığını belirtmiştir. Ona göre laiklik yasaların getirilmesiyle ülkede yerleşmiştir. Peki o zaman sorun nerededir? İsmet İnönü sorunu, devlet otoritesinin kanunlar yoluyla tam olarak sağlanamadığına bağlamıştır.⁵ Yani mesele toplumsal yapıyla ilgili olmaktan ziyade

⁵ İsmet İnönü 1 Ocak 1931’de Menemen Olayı üzerine Meclis’te yaptığı konuşmasında öncelikle olayı dinin siyasete alet edilmesi olarak değerlendirmiş, bu anlayışın “Devlet ve Cumhuriyet aleyhine fiilen tecavüz ve kast mahiyetinde” olduğunu, dinle dünya işlerinin ayrılmasının tam da bunu önlemeye hizmet ettiğini, tekkelerin kapatılması kanunla sağlanmış iken, Menemen gibi memleketin gerek ümran ve bilhassa irfan itibarıyla ileri olan bir mıntıkasında bu teşekküllerin nasıl işleyebildiğine hayret ettiğini ve bundan hüznü duyduğunu

bir devlet ve otorite sorunu olarak değerlendirilmiştir. Toplumsal gerçekliğe dayanmayan benzer bir değerlendirme tarzını Şükrü Kaya'da da görmekteyiz. Ona göre, "dinler işlerini bitirmiş vazifeleri tükenmiş yenden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseselerdir."⁶ Dinin işlevini yitirmesi laiklik adına Cumhuriyet'in kurucu seçkinleri için arzulanan bir düşüncedir, fakat dinin toplumsal hayattaki varlığı inkâr edilemeyecek bir gerçekliktir. Böylece ideal olan, istenen, arzulanan veya uygulanan ile var olan durum arasındaki kopukluk bütün bir modernleşme tarihimize içkin hale gelmiştir.

1. CUMHURİYET'İN KURUCU SEÇKİNLERİNİN ZİHNİYET YAPILARINA DAİR BİR ANALİZ

Bu makaleye konu olan ve siyasal seçkin olarak adlandırdığımız kişiler aşağıdaki özelliklerinden dolayı seçilmişlerdir:

İsmet İnönü, uzun süre yaptığı Başbakanlık göreviyle devlet ideolojisinin şekillenmesi ve kurumsallaşmasına; Recep Peker, CHP Genel Sekreteri sıfatıyla 1931 ve 1935 yılı CHP programlarının oluşturulması ve bunlar aracılığıyla parti-devlet bütünleşmesinin gerçekleşmesine; Şükrü Kaya uzun yıllar ifa ettiği İçişleri Bakanlığı görevinde hem parti-devlet bütünleşmesine hem de Atatürk modernleşmesinin uygulanmasına; Mahmut Esat Bozkurt Adalet Bakanı sıfatıyla yeni yasalarla laikliğin kurumsallaşmasına; Afet İnan Atatürk'ün yakınında bulunan biri olarak tarih çalışmaları ile millî kimliğin şekillenmesine ve Reşit Galip ise, Milli Eğitim Bakanı sıfatıyla 1933 Üniversite Reformu'nun mimarı ve bugün ilkokullarda okutulan "Andımız"ın yazarı olarak, aynı zamanda tarih çalışmalarındaki hizmetleri nedeniyle eğitim yoluyla millî kimliğin şekillenmesine doğrudan katkıda bulunmuştur. Hepsi üst düzey konumlara sahip olarak "İktidar alanı"nda buldukları, modernleşme pratiklerinin oluşturulması ve uygulanmasında ve bunlar doğrultusunda devletin ve toplumun bir kimlik edinmesinde rol oynadıkları için kendilerini Cumhuriyet'in kurucu seçkinleri olarak değerlendirebiliriz.

belirtmiştir. **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973**, Birinci Cilt (1920-1938), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., No:56, Ankara 1992, s. 340.

⁶ **TBMM ZC**, Dönem: IV, Cilt: 25, s. 77.

Bu siyasal seçkinlerin zihniyet yapılarına dair sosyolojik bir analiz yapabilmek için Pierre Bourdieu'nün "habitus"⁷, ""alan"⁸, "sermaye"⁹ kavramlarıyla, İngiliz sosyolog Anthony Giddens'ın "yapılaşma teo-

⁷ Habitus, eyleycilerin çok çeşitli durumlarla başa çıkmasını sağlayan bir strateji üretme ilkesidir. Sosyalleşme süreci içinde nesnel toplumsal yapıların içselleştirilmesi ile oluşmuş, aktörün içinde bulunduğu toplumsal bağlamın etkisini devreye sokan bilişsel ve güdüsel bir mekanizmadır. Ümit Tatlıcan, Güney Çeğin, "Habitus veya Yapının İkiliği", **Ocak ve Zanaat-Pierre Bourdieu Derlemesi**, Der. Güney Çeğin, Emrah Göker vd., İletişim Yay., İstanbul 2007, s. 315-316.

⁸ Bourdieu'nün terminolojisinde alan kavramı, habitus kavramının bir tamamlayıcısı olarak kullanılır. Bourdieu, savaş alanı analogisi yaparak alanı, bir çatışma ve rekabet mekânı olarak tanımlar. Bu savaşa katılanlar, bu alanda etkili olan özgül sermaye türü –sanatsal alanda kültürel yetke, bilimsel alanda bilimsel yetke, dinsel alanda din adamlarının yetkesi vs.- üzerinde tekel kurma ve karar verme gücünü elde etmek amacıyla birbirleriyle rekabet etmektedirler. Pierre Bourdieu, Loic J.D. Wacquant, **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çev. Nazlı Ökten, İletişim Yay., İstanbul 2003, s.26. Her alan, aynı zamanda kendi mantığı, kuralları ve özgül düzenlilikleri olan dinamik bir oyun mekânıdır da. Kişiler burada geçerli olan sermaye türlerine, yani belli bir özellikler konfigürasyonuna sahip olarak oyuna dâhil olup oyunu oynarlar. Fakat sadece kuralları ifa etmekle bir oyunda başarılı olunamaz. Oyuncular gerektirdiği yerde yeni hamleler yaparak oyunun gidişatını esnetip değiştirebilirler. Her alan güç ilişkilerinin ve bu ilişkileri değiştirmeyi hedefleyen mücadelelerin yeri olduğu evren sürekli bir değişim potansiyeline sahiptir. A.g.e., s.89;93. Bourdieu'ye göre toplumsal evren birçok alandan oluşur, fakat bu alanların üstünde temel bir alan vardır ki o da iktidar alanıdır. O, bu kavramı birbiriyle keşişen iki anlamda kullanır. Tüm alanlardaki mücadelelerin ve farklılaşmaların düzenleme işlevini yerine getiren meta-alan olarak tanımlanabilir. Diğer anlamı ise iktidar alanının hâkim sınıf, yönetici ve elit sınıf anlamında kullanılmasıdır. Birinci anlamında iktidar alanı, kendi alanlarında (ekonomik alan, yüksek bürokratik alan, akademik alan, entelektüel alan vb.) sahip oldukları belirli miktarda sermaye (özellikle ekonomik ve kültürel sermaye) ile baskın konumlarda yer alan toplumsal faillerin ve kurumların oyun ve rekabet mekânıdır. Bu alanda da diğer alt alanlarda olduğu gibi alanın korunmasına ve değiştirilmesine yönelik stratejiler karşı karşıya gelir. Ali Kaya, "Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı", *Ocak ve Zanaat* içinde, s. 416.

⁹ Habitus ve alan ile ilintili olarak Bourdieu'nün kullandığı diğer bir kavram da sermaye'dir. Eyleycilerin sosyalleşme tarihleri sayesinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (dini aidiyet, eğitimsel birikim, yeme alışkanlıkları, konuşma tarzı vb.) ve bunların diğer eyleycilerle ilişki içinde mücadele edilmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma vb.) olarak sermaye, etkisini içinde (yeniden) üretilip tedavüle sokulduğu alanda gösteren, değerini alan dinamikleri içinde kazanan bir toplumsal ilişki, toplumsal enerjidir. Emrah Göker, "Ekonomik İndirgemeci" mi Dediniz?", *Ocak ve Zanaat* içinde, s. 278. Bourdieu dört sermaye türü belirler: maddi ve parasal değerlerden oluşan ekonomik sermaye, kıt sembolik mallar, beceriler ve unvanların tanımladığı kültürel sermaye, belli bir gruba üyelik ile kazanılan sosyal sermaye ve simgesel sermaye.

risi”nin ana kavramlarından olan “pratik bilinç”¹⁰ kavramı bize teorik bir kolaylık sağlamaktadır. Bu kavramlar aynı zamanda tarihsel bir arkaplana vurgu yaptıkları için biz de değerlendirmelerimizde Osmanlı mirasını hesaba katmak durumundayız.

Cumhuriyet’in siyasal seçkinleri 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin sancılarının yaşadığı dönemde çocukluklarını ve gençliklerini yaşamış insanlardır. II. Meşrutiyet ilan edildiğinde ya öğrencilikleri devam etmekte ya da mezun olmuş, bir devlet görevinde çalışmaktadırlar. Cumhuriyet ilan edildiğinde Atatürk 42, Şükrü Kaya 40, İsmet İnönü 39, Recep Peker 35, Mahmut Esat Bozkurt 31, Reşit Galip 30 ve içlerinde en genç isim olarak Afet İnan 23 yaşındadır. Eğitim aşamalarına baktığımızda, hepsinin ilk eğitimlerini mahalle mekteplerinde dini eğitim olarak tamamlamış olduklarını görürüz. Sonraki eğitimlerini ise Osmanlı’nın açtığı Batı tipi yeni eğitim kurumlarında almışlardır. Atatürk, İsmet İnönü ve Recep Peker Harp Akademisi’nde okumuşlardır; Şükrü Kaya ve Mahmut Esat Bozkurt Hukuk eğitimlerini hem İstanbul’da hem de yurt dışında (Kaya Paris’te, Bozkurt ise İsviçre’de) almışlardır; Reşit Galip Tıp eğitimi alırken Afet İnan ise öğretmenlik eğitimi almıştır. Afet İnan hariç diğerleri okurken veya sonrasında, dönemin etkin siyasî cemiyeti olan İttihat ve Terakki ile üyelik anlamında bir ilişkileri olmuştur. Geldikleri yerler açısından değerlendirdiğimizde hiçbirinin taşra denilecek bir yerden gelmediğini, aksine genel anlamda kozmopolit yerlerden geldiklerini görürüz. Atatürk ve Afet İnan Selanik, Reşit Galip Rodos, Şükrü Kaya İstanköy, İsmet İnönü ve Mahmut Esat Bozkurt İzmir, Recep Peker ise İstanbul doğumludur. Ait oldukları sosyo-ekonomik sınıfı tam olarak orta sınıf sayamasak bile, babalarının yaptığı sivil memurluk işlerinden dolayı orta sınıfa yakın bir yerde olduklarını söyleyebiliriz. Genel

¹⁰ Bourdieu’nün habitus kavramı Giddens’in pratik bilinç kavramıyla benzerlik göstermektedir. Giddens’a göre eyleyenlerin toplumsal etkileşimde nasıl davranacaklarının, nasıl yol alacaklarının bilgisi pratik bilgide içkindir. Pratik bilinç, eyleyenlerin karşılaştıkları durumlarda eylemde bulunmalarını sağlayacak ve bu durumlarda diğerlerinin eylemlerini yorumlamaya yarayacak bilgi stokudur. Bu bilgi sürekli olarak kullanılır, fakat nadiren söze dökülür/ifade edilir, daha çok zımnîdir. Anthony Giddens, **Sosyal Teorinin Temel Problemleri**, Çev. Ümit Tatlıcan, Paradigma Yay., İstanbul 2005, s. 195-196. Jonathan Turner, **The Structure of Sociological Theory**, Wardsworth Publishing Company, Seventh Edition, California, 2003, s.483.

olarak onlar, şehir kökenli ve okuryazar ailelerin çocuklarıdır. Çoğu devlet hizmetinde bulunmuş, Millî Mücadele'ye farklı zamanlarda olsa bile katılmış ve Cumhuriyet'in kuruluşunda Atatürk'ün etrafında ve onun safında yerlerini almışlardır.

Değişimin sancılarını yaşamakta olan bir imparatorluğun içinde bulunan insanlar olarak geldikleri yerler, ailelerin sosyo-ekonomik durumu, aldıkları eğitim ve savaş ortamında verdikleri mücadeleler onların habitus'unu oluşturmuştur. Habitus'larının bir kısmı geleneksel Osmanlı sosyo-kültürel yapısından kaynaklanmakta ise diğer kısmı değişim ortamının yeniliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu kişilerin yaşadıkları dönemde modernleşme daha ziyade devleti kurtarmak adına gerçekleştirildiği için siyasal bir boyutta seyir izlemiş ve dolayısıyla toplumsal hayatın geneline sirayet edecek dereceye ulaşmamıştır. Bu nedenle geleneksel toplumsal yapı ile zihinsel yapı arasındaki bağ kopmadan devam etmiştir. Bu bağ koparacak olan tek unsur yeni eğitim kurumları¹¹ olacaktır ki, onlar da sadece belirli merkezlere yakın olan ve oralara gidecek maddi ve bilişsel imkânlarla sahip aile çocuklarını etkileyecektir. Bizim ele aldığımız siyasal seçkinler bu tür imkânlarla sahip olarak bu okullara gitmişlerdir. Büyük oranda onların zihinlerini belirleyen şey okudukları okullardaki aldıkları eğitimidir. Pozitivist, materyalist ve sosyal

¹¹ Yeni eğitim kurumları ile Şerif Mardin'in tespit ettiği iki önemli kavram karşımıza çıkmıştır: "Okullaşma" ve "ders kitabı" kavramı. Özellikle askeri Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye gibi yüksek eğitim kurumlarıyla başlayan okullaşma 1890'larda mezun vermeye başlamıştır. Bu okullar Goffman'ın "total kurum" olarak adlandırdığı şekilde çalışmışlardır. Örneğin askeri eğitim, Rüştüyesi, İdadisi ve Harbiyesi ile 8-12 yıl arasında değişen uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. Askeri eğitimin başından itibaren yatılı olarak geçmesi, aile ile kurulan ilişkinin sınırlı olması, buna ilaveten toplumla da ilişkilerin sınırlı kalması, okulun dış dünya ile bağları kesen yüksek duvarları, subaylara ülkenin seçkin insanları olduklarına dair verilen telkinler, bu seçkinciliğin öğrencilerin üniformaları ve okulun ideolojisi ile tamamlanması gibi unsurlar öğrencilerde seçkin bir grup olduklarına dair bir zihniyet oluşturmuştur. İkinci önemli kavram olan ders kitabı'dır. "Anlatım"a bağlı bilgiden kitaba bağlı öğrenmeye geçiş bilişsel yapıda farklılıklar yaratmıştır. Kitap herkese aynı bilgiyi veren bir kaynak olduğundan okuyan herkesin kesinlikle aynı öğelerden hareket etmesini sağlar, "muhtelif rivayetler"i ortadan kaldırır, bilginin geniş bir kesim tarafından "paylaşılma"sını sağlar. Kitaplar sürekli olarak verili, sabit metinlerin gözden geçirilmesini sağladığı için eleştiri ve karşılaştırma olanağını artırır. Böylece "dedikodu-hikâye-fıkra" yerine bir "ilkeler dünyası"nın geçirilmesini de sağlar. Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yay., İstanbul 1997, s. 224-226.

Darwinist düşüncelere sahip olarak mezun olduklarında, hayatı eski geleneksel kalıplara göre idame ettirilebilir bir şey olarak görmelerinin artık imkânı kalmamıştır. Toplumsal yapı ile onların zihinleri arasındaki olası uyumda ilk çatlama böylece gerçekleşmiş olur. Bu, aynı zamanda toplumsal yeniden-üretim zincirinin zaafa uğrayacağı anlamına da gelir. Pozitivist, materyalist ve sosyal Darwinist düşünceler onları rahat bırakmaz, bunların sunduğu kavramsal imkânlar doğrultusunda devletin işleyişinde var olan arzuları görüp eleştirmeye, geleneksel sistemin sadakate, otoriteye ve bunların şekillendirdiği hiyerarşiye tanıdığı öncelikleri, dinin siyasetçilerin elinde halkı manipüle etme aracı olarak kullanılmasına, Tanzimat'tan beri gerçekleşen modernleşmenin ikilik yaratan doğası vb. şeylere karşı gelmeye başlarlar. İsyanlarının temelinde, yaşadıkları toplumsal evrenin öğrendikleri bilgilerle temel bir zıtlık içinde olması yatmaktadır. Toplumsal hayatı doğa bilimlerinin metotlarıyla çözümlenmeye çalışırlar. Bilim her zaman onlar için halkı aydınlatmak ve toplumu ileri götürmek için değerli bir araç olmuştur. Bu anlayış, Atatürk'ün "hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözünde somutlaşmıştır.

Siyasal seçkinlerin habitus'larını oluşturan en önemli kaynak olan eğitim, onlar için aynı zamanda sahip oldukları tek sermaye türü olmuştur. Aldıkları yüksek eğitim onları, okur-yazar oranı çok düşük olan halkın genelinin üstüne çıkardığı gibi, dönemin siyasî seçkinlerinin zihin yapılarından da farklılaştırmıştır. Onlar, Osmanlı modernleşmesi sürecinde, devletin yaşadığı sorunlara getirilen eklektik çözümleri aşmaya yönelik pratikleri, ancak aldıkları eğitimin mahiyeti sayesinde gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı'nın mevcut yapısıyla zıtlık arz eden zihin dünyalarıyla uyumlu başka ve yeni bir yapının kurulması zorunluluğunun kendini dayatması, siyasal seçkinlerin eylemlerinin ana dinamiği olmuştur. Zihinsel yapıları mevcut düzene yabancılaştığı için onlar da zihin dünyalarına uygun bir toplumsal yapıyı kurmaya çalışmışlardır. Bu anlamda eğitimleri onlar için bir sermaye veyahut da bir imkân olmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılanmasında gerekli olan yenilikleri eğitim formasyonları doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Bu nedenle eğitim, Cumhuriyet'in kurucuları için asli bir mesele olarak görülmüş ve bunun peşine düşülmüştür. Böylece siyasal seçkinler için, kendi zihinsel

yapılarına uygun toplumsal alanları kendilerinin inşa ettiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı'nın aşkinci devlet anlayışı her şeyin devlet merkezli ve devlet aracılığıyla algılanmasına yönelik bir zihniyet yarattığı için, bütün mücadeleler devlet alanı için ve onun içinde gerçekleştirilmiştir. Devletin dışında kalarak var olmanın mümkün olmadığı bir toplumda, siyasal seçkinlerin kendi fikirlerini uygulamak ve uygulatmak için ele geçirmeleri gereken tek alan devlet olacağı için, verilen mücadeleler aynı zamanda iktidar mücadelesi haline de gelmiştir. Türkiye'de tarihsel süreç içinde baktığımızda modernleşme projesinin devleti kurtarmaya yönelik olmasının veya öyle görülmesinin, modernleşmenin kendisine siyasal bir karakter kazandırdığını söyleyebiliriz. Modernleşme olgusu böylece ekonomik, kültürel veya toplumsal bir olgu/proje/devrim olmaktan ziyade öncelikle siyasal bir olgu haline gelmiştir. Modernleşmenin devletle kurduğu organik ilişki nedeniyle, kendi modernleşme projelerini gerçekleştirmek isteyen grubun Devlet'e de sahip olması yani iktidar olması gerekmektedir. Böylece devlet, modernleşme ve modernleşmeci grup arasında ontolojik bir ilişki söz konusu olmaktadır. Cumhuriyet'in siyasal seçkinlerine baktığımızda, iktidar mücadelesi vermeleri ile kendi siyasal modernleşme projelerini gerçekleştirmelerinin aynı düzlemde/süreçte yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Devlet ile modernleşme arasındaki varoluşsal ilişkinin yansımaları, bir modernleşme sistematiği olarak tanımlanan Kemalizmin ilkelerinin anayasaya girerek bir devlet ideolojisi haline getirilmesinde görmek mümkündür. Böylece, Bourdieu'nun terminolojisiyle konuşursak, incelediğimiz siyasal seçkinler, devlet alanına yeni giren marjinal bir grup olarak, eski baskın grupların alanda yeniden üretimlerini sağlayan sabit kanaatlerini yeni stratejiler, yani sahip oldukları eğitim aracılığıyla geliştirdikleri siyasal öncelikli modernleşme pratikleri ile yıkmışlardır. Devlet alanına ilişkin eski tanımlamaların yerine kendi tanımlamalarını getirerek, alana girebilmenin ve orada bulunabilmenin koşullarını, dolayısıyla oyun'un kurallarını belirlemişlerdir. Devlet veyahut da iktidar alanı, bahsettiğimiz siyasal seçkinler tarafından, Osmanlı'dan gelen aşkinci yapısı kırılmadan, fakat yeni bir karakterle tanımlanmıştır. Hüküm verme yetkisini ellerinde tuttukları ve onları eğitim formasyonu sayesinde sahip oldukları nesnel bilgi ve siyasal güçle

meşrulaştırdıkları ve geri kalan bütün alanlardaki usullere ilişkin kuralları belirleyip evrensel varsaydıkları için onları “yasa koyucular”¹² olarak da değerlendirebiliriz. Böylece ister yasa koyucu diyelim ister modernleştiriciler olarak adlandıralım bu siyasal seçkinler, devlet başta olmak üzere birçok toplumsal alanın tanımlarını yeniden belirleyip sınırlarını çizmişlerdir.

Son olarak siyasal seçkinlerin zihniyet yapılarına dair bir şeyi daha belirtmek gerekmektedir. Cumhuriyeti ilan ettiren zihniyet ile I. ve II. Meşrutiyetleri ilan ettiren Yeni Osmanlı ve Jön Türk zihniyetlerini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Hepsinde belirleyici unsur Batı hakkında bilgi ve aldıkları eğitim formasyonu olsa bile bütün bunlar ancak dönemin mevcut siyasî ve kültürel sınırlılıkları dâhilinde, yani modernleşme pratiklerinin gerçekleştiği kadarıyla şekillenmiştir. Yeni Osmanlı zihniyeti Osmanlı'nın ilk ciddi modernleşme atılımı olan Tanzimat döneminde, dönemin tanıdığı imkânlar doğrultusunda oluşmuştur. Bu nedenle onların fikirlerinde meşrutiyet ve anayasa istemleriyle vücut bulan hürriyet kavramı ancak İslami anlamlar ile içi doldurulabilecek bir kavram olarak yer almıştır. Henüz İslam'ın Osmanlı topraklarında kapladığı alanı ve ifade ettiği anlamı başka kavramlarla ikame etmenin imkânsızlığı¹³ onları, teorilerine İslam kaynaklı meşrutiyet sağlama arayışlarına sevk etmiştir. Sonraki bir nesil olan Jön Türkler için durum biraz daha farklılaşmıştır. Her ne kadar Jön Türkler Yeni Osmanlılar'ın fikirlerinden etkilenmiş olsalar dahi, eğitim formasyonları onlardan daha laik ve rasyonel karakterdedir. Bir defa Jön Türkler Harbiye ve Tıbbiye okumakla Yeni Osmanlılar'dan farklılaşmaktadır. İkincisi, Jön Türkler Yeni Osmanlılar'a göre, modernleşme olgusunun gerek eğitimde gerekse idarî yönetimde daha bir yerleştiği, hissedilir olduğu dönemde yaşamışlardır. Din ve onunla sarmalanmış geleneksel unsurlar onların da zihnini şekillendiren bir unsur olsa da, Yeni Osmanlı fikrinde görülen sentezler II. Meşrutiyet'i ilan ettiren Jön Türk zihniyetinde çok belirgin değildir. Pozitivist, materyalist ve sosyal Darwinist görüşler Jön Türkler'in zihniyet

¹² Zygmunt Bauman'ın, modern dönem entelektüellerini tanımlamak için kullandığı bu kavramı, anlamını değiştirmeden, fakat bahsettiğimiz siyasal seçkinler için kullandık. **Yasakoyucular İle Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, Metis Yay., İstanbul 1996, s.11.

¹³ İsmail Kara, **Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergah Yay., İstanbul 2003, s. 29.

yapısını belirleyen düşünce kaynakları olarak belirmeye başlamıştır. Üçüncüsü, Jön Türkler Yeni Osmanlılar gibi sadece Osmanlı'nın her şeye rağmen güçlü olduğu bir dönemde değil, I. Dünya Savaşı sonrası imparatorluğun dağıldığı bir dönemde de yaşamışlardır.

Cumhuriyet'i ilan eden kadro da Jön Türkler'dendir. Fakat Jön Türkler tıpkı Yeni Osmanlılar gibi kendi içlerinde yekpare değildirler. Aynı eğitim formasyonuna, Batı bilgisine ve deneyime sahip olsalar dahi, değişim olgusu karşısında geniş bir yelpazede değişik düşüncelere sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından hepsi kendi hesabına değişik dersler çıkarmışlardır. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu olarak Atatürk ve çevresini diğer Jön Türkler'den ayıran iki önemli unsur olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, I. Dünya Savaşı sonrası İttihat ve Terakki Hükümeti'nin kendini feshetmesi, lider kadrosunun yurt dışına çıkması ve Padişah'ın etkisiz konumda olmasıyla doğan lider boşluğudur. Atatürk Millî Mücadeledeki başarısı ile beklenen lider olarak görülmeye başlamıştır. İkincisi, beklenen bir lider olarak Atatürk'ün, diğer Jön Türkler'den farklı olarak eski Osmanlı mirasının etkisine en uzak insan olmasıdır. Atatürk'ün yeni ve bağımsız bir millî devlet kurmak isteği doğal olarak eski Osmanlı mirası ve zihniyetinden uzak olmayı gerektirmektedir. Onun bağımsızlığa olan vurgusu sadece vatani değil düşünceyi de içermektedir. Düşünce ve eylemde bağımsızlık Atatürk'ü diğer Jön Türkler'den ayırdığı gibi etrafında onun gibi insanların yer almasını da sağlamıştır. Böylece Atatürk ve çevresi sahip oldukları zihniyet yapılarıyla, eskiye bağlı olmadan kendi alanlarını kendileri inşa etmişlerdir. Yeni vurgusunu en açık olarak, eski Osmanlı mirası ve zihniyetinin göstergesi olan İstanbul'a karşı Ankara'nın yeni devletin merkezi olarak seçilmesinde görebilmekteyiz. Ankara sadece Yeni Türkiye'nin değil yeni zihniyetin de merkezi olmuştur. Meclis'te de İstanbul ile Ankara zihniyetinin çarpışmasını ve Ankara zihniyetinin baskınlığını görebilmekteyiz. Bunun bir örneği olarak, Mahmut Esat'ın Hukuk Fakültesi'nin yeni devletin merkezinde kurulması istemine karşı Meclis'ten bir vekilin, müfredat ve işleyiş açısından İstanbul'dakinin aynısı olması gerektiğini

söylemesi üzerine Ahmet Ağaoğlu'nun "yalnız Ankara zihniyetiyle"¹⁴ diye vurgulamasını gösterebiliriz.

2. CUMHURİYET'İN KURUCU SEÇKİNLERİNİN EYLEMLERİNE DAİR BİR ANALİZ

Peter Berger ve Thomas Luckmann'ın "dışsallaştırma"¹⁵, "nesnelleştirme"¹⁶ ve "içselleştirme"¹⁷ süreçleri arasındaki diyalektik ilişki sonucu

¹⁴ TBMM ZC, Dönem: II, Cilt:14, s. 286.

¹⁵ Tüm insan faaliyeti mutataştırmaya (alışkanlık haline getirme: habitualization) tabidir. Sık sık tekrarlanan her eylem, sonradan bir efor tasarrufuyla yeniden-üretilebilen ve icracıları tarafından ipso facto (tam da bu nedenle) bir model olarak kavranan bir kalıba dökülmeye başlar. Bu mutataştırma süreçleri, her türlü kurumlaşmadan önce gelirler. Ne zaman ki mutataştırılmış eylemlerin fail tipleri tarafından karşılıklı bir biçimde tiplleştirilmesi söz konusu olur, o zaman kurumlaşma vuku bulur. Böylece tekrarlanarak yapılan eylemler kurumlaşarak "dışsallaşmış" hale gelirler. Kurumlaşma için, insan davranışının dışsallaşmış, yani somutlaşmış birer ürünü diyebiliriz. Ayrıca temelinde süreklilik kazanmış insan davranışı olduğu için kurumlara tarihsel bir özellik de atfetmiş oluruz. Kurumlar, doğası gereği insan davranışlarını, daha pek çok yol varken tek bir yola yönlendiren önceden tanımlanmış davranış modelleri oluşturmak suretiyle kontrol ederler. Bu kontrol edici karakter, bir kurumu desteklemek için oluşturulmuş bir takım ceza mekanizmalarından önce ya da ayrı olarak, bizatihi kurumlaşmanın doğasına içkindir. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası**, Çev. Vefa Saygın Ögütte, Paradigma Yay., İstanbul 2008, s. 80-83.

¹⁶ Yeni nesil söz konusu olduğunda kurumlar artık kendi gerçekliklerine sahip olarak, yani bireyin dışsal ve zorlayıcı bir biçimde karşılaştığı bir gerçeklik olarak tecrübe edilir. Bu dünyanın inşasından tek başına sorumlu olanlar, bu dünyayı değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya muktedirlerdir. Fakat bütün bunlar, yeni kuşağa aktarım sürecinde değişir. Kurumsal dünyanın nesnelliği, sadece çocuklar açısından değil, aynı zamanda (bir ayna etkisi aracılığıyla) ebeveynler açısından da 'yoğunlaşır' ve 'katılaşır'. Böylece bu dünya bilinçte istikrar kazanır, o daha da heybetli bir biçimde gerçek haline gelir ve artık öyle kolayca da değiştirilemez. O, özellikle söz konusu dünya içindeki sosyalizasyonlarının erken aşamasındaki çocuklar açısından, bu dünya haline gelir. Kurumların bireyin karşısına değiştirilemez ve reddedilemez bir gerçeklik olarak çıktığı bu aşamayı Berger ve Luckmann "nesnelleştirme" olarak adlandırır ve her ne kadar bu dünya kendini nesnel bir gerçeklik olarak dayatsa da onu üreten insan faaliyetinden bağımsız ontolojik bir statü kazanamaz diye de belirtmeyi ihmal etmemişlerdir. Berger ve Luckmann, a.g.e., s. 89.

¹⁷ Ürün üreticisine geri döner. Dışsallaştırma ve nesnelleştirme, süregiden bir diyalektik sürecin uğraklarıdır. Bu sürecin üçüncü durağı içselleştirmedir. Hiçbir kurumsal süreç tersine çevrilemez değildir. Tam da bu noktada kurumsal dünya meşrulaştırılmaya, yani 'açıklanabileceği' ve 'haklılaştırılabileceği' yollara gereksinim duyar. Bunun sebebi daha az gerçek görünmesi değildir. Aksine, bu dünya gerçektir, fakat onu yaratanların biyografik hatıralarına bağlı tarihsel bir gerçekliktir. Kurumlara ait bilginin onu inşa edenlerin hafızalarında kayıtlı hatıralar olmaktan çıkarılıp yeni nesle aktarılacak sağlam bilgi gövdeleri haline getirilmeleri gerekmektedir. Kurumsal dünyanın meşrulaştırılması dil ve dile dayanan teorik olmayan

oluşan “gerçekliğin sosyal inşası” olarak adlandırdıkları teorilerinden ve Batı-dışındaki toplumların modernleşmesini açıklamaya en uygun düşecek bir kavram olarak yine onların teorilerinde kullandıkları “yer değiştirme”¹⁸ kavramından faydalanarak siyasal seçkinlerin eylemlerine dair bir değerlendirme yapabiliriz.

Bütün toplumlarda sosyal gerçekliğin dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme süreçleri sonucunda oluştuğunu söyleyebiliriz. Fakat toplumlar, diğer toplumların geçirdiği değişimlere ayak uydurma zorunluluğuyla karşı karşıya kaldıklarında mevcut toplumsal yapılarını bu değişimlerle uyumlu hale getirmek için tamamen veya kısmen toplumsal yapıda bir takım düzenlemelere gitmişlerdir. Batı toplumlarının uzun yıllar boyunca oluşturduğu bir birikim olan modernleşme olgusu söz

bilgi aracılığıyla gerçekleşir. Kurumsal düzen hakkındaki bu asli bilgi, bir sosyal dünya hakkında, yani bir ilkeler, ahlak kuralları, vecize türünden bilgece inciler, değerler ve inançlar, mitler vb. öbeği hakkında “herkesin bildiği şeyler” toplamının bir özeti. Böylece toplum hakkındaki bilgi, hem nesnelleşmiş sosyal gerçekliğin kavranması anlamında hem de bu gerçekliğin sürekli üretilmesi anlamında olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. İşte bu bilgi örüntüsü, sosyalizasyon esnasında nesnel hakikat olarak öğrenilir ve böylece de öznel gerçeklik olarak içselleştirilir. Bu içselleştirme sayesinde kurumlara dair bilgi, onları yaratanların hafızalarına ait bir bilgi olmaktan çıkıp, kolektivite içerisinde sosyalleşmiş bireyler tarafından paylaşılan bir ‘hafıza’ haline geldiği gibi, bir yandan da yine içselleştirme sayesinde bilgi ile toplumsal tabanı arasında ya da başka türlü söylersek, kurumsal dünya ile insanın bilişsel dünyası arasında uyum yaratılmış olur. Berger ve Luckmann, a.g.e., s. 92-99.

¹⁸ Onlar, yer değiştirmeye örnek olarak din değiştirmeyi vermişlerdir. Biz de bu kavramı, Cumhuriyet modernleşmesinde toplumun yaşadığı değişim için kullanabiliriz. Yer değiştirme, yeniden-sosyalizasyon süreçlerini icap ettirir. Bu süreçler asli sosyalizasyondan farklıdır; zira bunlar ex nihilo (hiçlikten) başlamazlar ve bunun sonucu olarak, öznel gerçekliğin önceki olağan yapısını söküp parçalarına ayırma problemi söz konusu olmaktadır. Yer değiştirmiş birey, önceki dünyasından ve bu dünyayı ayakta tutan makuliyet yapısından, fiziksel değilse bile zihinsel olarak kendini koparır. Yer değiştirmenin gerçekleşmesinde en önemli şart, etkili bir makuliyet yapısının, yani dönüşümün ‘laboratuvarı’ olarak iş görecektir sosyal bir temel mevcudiyetidir. Bunun için yapılması gereken sadece yeni gerçekliğin meşrulaştırılması değil, aynı zamanda bunun aracılığıyla temellük ve idame ettirilen aşamalar ve yanı sıra bütün alternatif gerçekliklerin terk ya da inkâr edilmesidir. Oluşturulmak istenen makuliyet yapısıyla birey arasında, güçlü bir duygusal özdeşleşme kurmak zorunda olduğu anlamlı ötekiler aracılık yapacaktır. Bu anlamlı ötekiler, yeni gerçekliğin kılavuzlarıdır.¹⁸ Yeni gerçekliği bireylerin zihinlerinde öznel bir gerçeklik haline getiren yeniden-sosyalizasyonda, öznel bakımdan geçmişte mevcut olmayan farklı öğeleri geçmişe yansıtma eğiliminden dolayı, geçmiş, bugünün gerçekliğine uyum sağlamak amacıyla yeniden yorumlanır. Zira yeniden-sosyalizasyon açısından gerçekliğin temeli bugündür. Berger ve Luckmann, a.g.e., s. 227-235.

konusu olduğunda, neredeyse hiçbir toplum bunun uzağında kalamamıştır. Modernleşmenin kültürel, siyasal ve ekonomik değerleri kendilerini evrensel değerler olarak bir şekilde dayattığı için Batı dışında kalan toplumlar için, Berger ve Luckmann'ın "yer değiştirme" olarak adlandırıldığı durum söz konusu olmuştur. Yer değiştirme kavramını biz rahatlıkla, Batı dışı toplumların modernleşirken yaşadıkları durumu anlatmak için kullanabiliriz. Yer değiştirme sürecindeki toplumlar değişimi yaşarken iki durumla karşılaşmaktadırlar. Birincisi, başka bir toplumun deneyimlerini aktarmak veya uyarlamak söz konusu olduğu için, bu değişimin ancak değişimi yapabilmeye uygun zihni donanıma sahip bir grup seçkin tarafından gerçekleştirilmesidir. İkincisi, birinciyle paralel olarak, yaşanan değişimin yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmesidir. Böylece yer değiştirme doğal olarak yaşanan bir süreç olmaktan ziyade, Batı dışı toplumlarda siyasal seçkinler aracılığıyla toplumun dönüştürülmesi olarak gerçekleşmiştir. Batı modernleşmesinin de bir bütün olarak halkın katılımıyla gerçekleşmiş bir olgu olduğunu söyleyemeyiz. Aydınlarla birlikte bir grup siyasal seçkinin öncülüğünde ve denetiminde, kanlı mücadeleler ile gerçekleşmiştir. Fakat onu Batı toplumlarına doğal kılan şey, kendi toplumlarının içinde, kısmî bile olsa kendi deneyimlerinin bir ürünü olarak gerçekleşmesidir. Modernleşme olgusunu Batı dışı toplumlar için daha çok zorlayıcı bir unsur haline getiren de budur. Yani kendi deneyimlerinin bir ürünü olmadığı gerçeğidir. Dolayısıyla Batı dışı toplumların modernleşmesinde toplumsal mutabakat aranan bir şey olmamıştır. Bunun için Batı dışı toplumların modernleşmesi, belki de olması gerektiği gibi, aydınlanmış bir grup siyasal seçkinin zorlayıcı ve ittirici davranışlarıyla yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bir olgu olmuştur. Siyasal seçkinlerle birlikte onları destekleyen aydınlar, modernleşme pratiklerinin halka iletilmesi ve yerleştirilmesinde Berger ve Luckmann'ın bahsettiği "anlamli ötekiler" olarak rol oynamışlardır.

Cumhuriyet modernleşmesinde meydana gelen yer değiştirmenin arka planını Osmanlı modernleşmesi hazırlamıştır. Söylendiği gibi Osmanlı modernleşmesi ikili bir toplumsal yapı yaratmıştır. Cumhuriyet modernleşmesi de, başlatılan bu işe ve onun yarattığı arazlara konulan son nokta olmuştur. İdari, hukukî ve daha birçok alandaki devrimler ile

laik ve rasyonel karakterde bir kurumsallaşmanın temelleri atılmıştır. Bununla yeni ve nesnel bir sosyal gerçeklik belirmeye başlamıştır. Bu sosyal gerçeklik, önceki toplumsal dünyadan ve onu ayakta tutan makuliyet yapısından fiziksel olmasa bile zihinsel olarak kendilerini koparan siyasal seçkinler tarafından inşa edilmiştir. Şimdi ise, yeni kurumsallaşmanın üstünde vücut bulacağı yeni bir sosyal temelin, yani yeni bir makuliyet yapısının inşasına gerek olmaktadır. Kurumsallaşma gerçekleşmiş olsa bile ona meşruluk kazandıracak yeni bilgi gövdeleri, dil ve onu içselleştirecek yeniden sosyalizasyon araçları üretilmediği takdirde, kurumların ömrü onları üretenlerin ömürleriyle sınırlı kalacaktır. Bu aşamada yapılması gereken sadece yeni bir makuliyet yapısı değil, ondan önce, yeni gerçekliği tehdit eden önceki gerçekliğin ve şimdiye dair var olan alternatif gerçekliklerin “terk ya da inkâr” edilmesidir. Bu da Cumhuriyet dönemindeki kültür politikaları ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kültür politikaları arasında, alfabe devrimi bunun en güzel örneğidir. Dil, toplumsal dünyanın onun aracılığıyla var ve kavranabilir kılındığı bir göstergeler sistemidir. Dil sadece yapısal kurallardan ibaret bir sistem değil, içinde koca bir toplumsal dünyayı kavranabilir kılan anlamsal bir bütündür de. Bu nedenle dilsel bir yer değiştirme, yeni dile ait yapısal kuralları öğrenmenin ötesinde yeni bir dünyanın da öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Alfabe devrimi ile Latin alfabesinin kullanılmaya başlanması, basit bir değişim olmamıştır. Bu bir “zihniyet değişimi”dir ya da siyasal seçkinlerin belirttiği gibi bir “medeniyet değişikliği”¹⁹dir. Arkasında eski toplumsal dünyanın ve onun zihinlerdeki izlerinin terk edilmesi yatmaktadır. Böylece yeni dil, yeni nesnel gerçeklik ile uyumlu, laik ve modern bir insan tipinin, dolayısıyla öznel gerçekliğin de inşasına hizmet edecektir. Kültür politikaları içinde tarih çalışmalarını da aynı şekilde değerlendirebiliriz. Fakat kültür politikaları yeni gerçekliğin geçmişle olan bağını koparıırken, bunu, geçmişe ait olmayan yeni öğeleri “icat ederek” veyahut da geçmişe ait öğeleri “farklı bir şekilde kullanarak”, bugünün gerçekliğine uyum sağlayan “yeni bir geçmiş yaratmak” şeklinde yapmıştır. Böylece gerçekliğin temeli olan “bugün”den hareketle hem geçmiş hem de gelecek yeniden yorumlanmıştır.

¹⁹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yay., Ankara 1987, s. 223.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumsal inşasından sorumlu olan siyasal seçkinlerin gözünde bu dünya, tehditkâr unsurlar tarafından esnetilebilirdiği gibi ortadan da kaldırılabilirdi. Çünkü daha bu sistem kalıcılık kazanmamıştır. Bunu sağlayacak olan şey yeni bir nesile bu dünyanın aktarılması olacaktır. Yeni dünyanın nesnellığı, ancak yeni bir nesile aktarım sürecinde hem onu yaratanlar hem de yeni nesil için yoğunlaşıp katılacaktır. Böylece o, yeni nesil için "bu dünya" haline gelirken eski nesil için öyle kolay kolay değiştirilemez bir gerçeklik haline gelir. Cumhuriyet döneminde yaşanan iktidar muhalefet çekişmelerini bu açıdan da değerlendirebiliriz. Cumhuriyet'in modern kurumsallaşmasını sağlayan siyasal seçkinler, onu korumak ve yerleştirmek için kendi nesilinin muhalif seçkinleriyle sert mücadeleler yapmışlardır. Henüz modernleşme onu yaratanların eylemlerine ve konumlarına bağlı olduğu, yani durumsal bir konumda olduğu için muhalefet istenen bir şey olmamıştır. Bunun için kurumsallaşma aynı zamanda iktidar mücadeleleriyle birlikte yürütülmüştür. Ne zaman ki muhalefet etkisiz hale getirilmiştir, o zaman kültür politikaları ile yeni nesnel gerçekliği makulleştiren bir sosyal temel oluşturulmaya başlanmıştır. Bu da 1930'lu yıllara tekabül eder. Yukarıda özellikle tarih ve dil çalışmalarıyla izah etmeye çalıştığımız kültür politikaları, yeni nesile aktarılacak yeni nesnel gerçekliği makulleştiren, geçmişe ve geleceğe dair bilgi gövdelerini oluşturmuştur. Sıra bunların yeniden sosyalizasyon süreçleriyle aktarımına gelmiştir.

Yeni nesnel gerçekliğin bireylerin zihinlerinde öznel gerçeklik haline gelmesini yeniden sosyalizasyon süreçleri sağlamaktadır. Kültür politikalarıyla oluşturulan makuliyet yapısının insanlara benimsetileceği yer olarak eğitim kurumları önemli sosyalizasyon araçları olarak görülmektedir. Eğitimin kendisi, toplumların kendi değerleri doğrultusunda bireyler yetiştirmesine hizmet ettiği anlamda ideolojik bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde de eğitim, yeni nesillerin yetiştirilmesi bağlamında üzerine kafa yorulmuş bir konu olmuştur. Berger ve Luckmann'ın belirttiği gibi kurumlar ancak yeni nesile aktarım söz konusu olduğu zaman nesnelleşir, aksi halde sadece onları üretenlerin zihinlerine ait bir hatıra olarak kalır ve bir kalıcılığı olmaz. Cumhuriyet döneminde, siyasal seçkinler ilk mücadelelerini modernleşmenin kurumsallaşmasını sağlarken diğer seçkinlere karşı "iktidar

mücadelesi” şeklinde vermişlerdir. 1930’lu yıllarda ise kültürel düzeyde olmak üzere ikinci bir mücadele verilmiştir. İlkinde devletin kimliği belirlenirken bu ikinci düzeyde toplumun ve dolayısıyla bireyin kimliği şekillendirilmeye çalışılmıştır. Eski sosyalizasyon süreçlerinde kendi öznel gerçeklikleri oluşmuş bir toplumu topyekûn bir yeniden sosyalizasyona tabi tutmak mümkün olmamıştır. Bunun en azından bir kısmını gerçekleştirebilmek için siyasal seçkinler, millet mektepleri, halkevleri ve radyo yayınları gibi yeniden sosyalizasyon araçlarından faydalanmıştır. Yine de toplumun geneli için bu süreçte ikili bir gerçeklik oluşumundan bahsedebiliriz. Birincisi, Cumhuriyet modernleşmesi ile kurulan nesnel gerçeklik, ikincisi ise, aynı zamanda Osmanlı toplumunun bireyleri olarak tabi oldukları sosyalizasyon süreçlerinde edindikleri öznel gerçeklikleridir. Toplum büyük oranda bu iki gerçeklik yapısı arasında kalmıştır. Ancak bunların eğitim alma şansına sahip olabilen çocukları Cumhuriyet’in sosyalizasyon süreçlerine ilk elden tabi oldukça nesnel gerçeklik ile uyumlu bir zihin yapısına sahip olacaklardır. Bu noktada Berger ve Luckmann bizi uyarmaktadırlar. Onlara göre, “öznel gerçeklik asla topyekûn sosyalleşmiş olamayacağı için, sosyal süreçler tarafından topyekûn dönüştürülemez de.”²⁰ Bu nedenle toplumsal dünyaya yönelik hâkim gerçeklik tanımlarının yanında her zaman için alternatif gerçeklik tanımlarının varlığı da söz konusu olacaktır. İnsanın ve gerçekliğin sosyal olarak oluşturulmuş ürünler olmaları, ikisinin de değişimi bir imkân olarak bünyelerinde barındırabileceklerine işaret etmektedir.

3. BİR TİPOLOJİ DENEMESİ

İsmet İnönü, Recep Peker, Şükrü Kaya, Mahmut Esat Bozkurt, Afet İnan ve Reşit Galip’in devlet, toplum, muhalefet, inkılâplar ve Atatürk ile ilgili ortak düşünce ve söylemlerinden yola çıkarak bir tipoloji ortaya çıkarabiliriz. Böylece bazı konularda aralarında ayrılık olsa bile genel konular üzerinde müşterek düşüncelere sahip olduklarını görebiliriz. Bu tipoloji çalışması ile aynı zamanda onların “kendilik ve gerçeklik algıları”na dair bütünsel bir tabloya da sahip olabilmekteyiz.

²⁰Berger ve Luckmann, a.g.e., s. 226.

1. Devlet Anlayışları:

Devlet dışında bir var olma alanı mümkün olmadığı için devlet, siyasal seçkinlerin konumlarının ve modernleşmenin güvencesi anlamında ontolojik bir temel olarak görülmektedir. Örneğin İsmet İnönü için devlet kavramı çok önemlidir. O, gerek Ankara'nın başkent olması kararını, gerek Cumhuriyet'in ilanını, Terakkiperver ve Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla ortaya çıkan muhalefeti, Şeyh Sait İsyanı'nı ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasını, öncelikli olarak devletin bekası ve otoritesi açısından değerlendirmiştir. İsmet İnönü devlet ile Cumhuriyet'i ve bir bütün olarak inkılâpları bir tuttuğu için, bunlardan birine gelecek muhalefeti aynı zamanda diğerine de karşı olarak değerlendirmiştir. Bu yüzden devlet ve siyaset alanlarını birbirinden ayırıp, kuvvetli devlet otoritesi Cumhuriyet rejiminin de teminatı olacağı için burada önceliği siyasete değil devlete vermiştir. Yine bu yüzden İsmet İnönü de dahil olmak üzere diğer siyasal seçkinler, siyaseti günlük hırsların gerçekleşme yeri olarak görüp eleştirmişler ve siyasete bunun ötesinde, devletin uzun vadeli çıkarlarına hizmet edecek bir misyon atfetmişlerdir. Örneğin, İnönü Hatıralar'ında gerek Ankara'nın başkent olmasının gerek Cumhuriyet'in ilanının hükümetin bilgisi dışında, Atatürk'ün desteği ve Meclis'ten bir grup vekil ile gerçekleştirildiğini belirtmiştir.²¹ Ona göre bu işler devletin uzun vadeli çıkarlarına ve tesis edilmeye çalışılan otoritesine hizmet ettiği için, hükümetin veya Meclis'in onayı ve desteği gibi uzun müzakereler gerektiren sürece feda edilmemeliydi. Yasama ve devletin başı anlamında bir yürütme arasındaki mücadelede, incelediğimiz seçkinler arasında sadece Mahmut Esat Bozkurt'un yasamadan taraf olduğunu söyleyebiliriz.

1924 Anayasası hazırlandığı şekilde aynen kabul edilmemiş, Meclis'te ateşli tartışmalara neden olmuştur. Tasarının özellikle, Cumhurbaşkanı Meclisi fesh ve kararları veto yetkisi ile birlikte yedi yıl gibi bir görev süresi veren maddeleri, ciddi bir muhalefetle karşılaşmıştır. Muhalefet edenlerden biri de Mahmut Esat'tır. Mahmut Esat genel olarak bu yasayı eleştirmiştir. Çünkü ona göre 1924 Anayasası ile halk hâkimiyeti üzerine tesis edilen Birinci Teşkilat-ı Esasiye'de bulunan vah-

²¹ İnönü, Hatıralar, s.174.

det-i kuva ilkesi belirsiz hale getirilmiş, Cumhurbaşkanına verilmek istenen yetkilerle de halk hâkimiyetinin tecellisi olan Meclis'in gücü zaafa uğratılmaya çalışılmıştır.²² Meclis'te encümen başkanı olan Yunus Nadi ile Mahmut Esat arasında yaşanan tartışmalara, Şükrü Saraçoğlu da Mamut Esat'ın yanında katılmıştır. Sonunda, "herhangi bir krize karşı bu iki hakla silahlanması gerektiği inancında" olan Atatürk, Mahmut Esat ve Şükrü Saraçoğlu'nu yanına çağırılmış, sabaha kadar bu maddele- rin gerekliliği hususunda kendileriyle tartışmış ve tartışmanın sonunda Atatürk bu yetkilerden vazgeçmiştir.²³ Yasa, muhalefetin dayatması ile Cumhurbaşkanına tanınan fesih yetkisinin reddi ve veto yetkisinin de yumuşatılarak kabul olmasıyla 20 Nisan 1924'te son halini almıştır.

Devletin bir güç alanı olarak kullanımını devlet-parti bütünleşme- sinde de görebiliriz. Parti devletle bütünleşerek hem Kemalizm olarak belirlenen ilkeler devlete atfedilmiş ve bu yolla devletin karakteri belir- ginleşmiş hem de parti kendi konumunu güçlendirmiştir.²⁴ Parti-Devlet

²² Mahmut Esat, yürütmeye karşılık yasamanın gücünün savunulmasının Meclis tahakkü- müne neden olacağını söyleyenlere, "Meclislerin tahakkümü bütün tarih içinde ancak bir veya iki misal irae olunabilir. Fakat tahakküm ve istibdadın membaı, tarihin başlangıcından, tarih, devlet mefhumunu tanıdığından bugüne kadar bütün icra heyetlerinden gelmiştir." diyerek karşılık vermiştir. Ona göre ancak ikinci bir meclis, yani Ayan Meclisi ihdas edildi- ğinde, Cumhurbaşkanı bu meclisin oyunu almak suretiyle fesih hakkına sahip olabilir. Başka türlü böyle bir yetkiye sahip olamaz. **TBMM ZC, Dönem:II, Cilt:7, s. 239-242.**

²³ Falih Rıfkı Atay, "Atatürkçülük Nedir?", **Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir?, Atatürk Ne İdi?**, Bateş Yay., İstanbul 1998, s.23.

²⁴ 1927 Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi'nde Fırka Cumhuriyetçi, Laik, Halkçı ve Mil- liyetçi olarak tanımlanmıştır. 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Programı'nda bunlara Devletçilik ve İnkılâpçılık eklenerek Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 6 Ok'u belirlenmiştir. Bu altı ilkenin aynı zamanda devletin de ilkeleri olduğu, 13 Mayıs 1935'deki CHP'nin Dör- düncü Büyük Kurultayı'nda CHP Programı'nın izahını yapan Recep Peker tarafından ge- rekçelendirilmiştir. Recep Peker konuşmasında, partinin programını herhangi bir nazariye- den değil hayattan alındığından, fakat dış alemin şartlarının da dikkatle gözlemlendiğinden, prensiplerin açık ve aydınlığından söz ettikten sonra, "yeni programın göze çarpan ve ken- dini duyuran başlıca farikası yeni Türkiyede zaten baştanberi devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir surette yak- laşmasıdır." demiş ve bunun için "esasta partinin ana vasıfları olan cumhuriyetçilik, ulus- çuluk, halkçılık, devrimcilik, devletçilik ve laiklik yeni program onaylandıktan sonra yeni Türkiye devletinin de vasıfları halini alıyor." diye eklemiştir. Sonra da bu ilkelerin izahına girişmiştir. Bu izahları yaparken, partinin vasıflarının aynı zamanda devletin de vasıfları ol- duğunu gerekçelendirmeye çalışmıştır. Örneğin Cumhuriyetçilik bahsinde, "biz cumhuri- yetçiyiz. Bugünkü Türk devleti bir cumhuriyettir. Bunun üzerinde parti ve devletin yakın-

özdeşleşmesinin gerekçelendirilmesinde gerek parti programlarına gerek Meclis'te yapılan görüşmelere baktığımızda millet, parti ve devlet arasında hiyerarşik ve biri olmazsa diğersinin de zorunlu olarak olamayacağı, birbirlerine bağlı organik bir yapılandırma görmekteyiz.²⁵

2. Topluma Bakışları:

Devlet ve Cumhuriyet Türk milletinin cisimleştiği yer olarak görüldüğü için, devletin ve Cumhuriyet'in yeni esaslar üzerine kurulma ve yerleşme devresinde Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde olması istenmiştir. Millet, yukarıda bahsettiğimiz organik ve hiyerarşik yapıya göre, hem Atatürk hem de diğersleri tarafından inkılâpların temeli ve amacı olarak görülmüştür. Bu yüzden Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kendisinin eseri olarak görenlere, eserin Türk milletine ait olduğunu birçok konuşmasında vurgulamıştır. Bu yolla hem Türk milletine bir onur

laşması bakımından bir yenilik mevzubahis değildir." demiştir. **C.H.P Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri**, Maarif ve Derleme Müdürlüğü Yay., Ankara 1935, s. 8-24. 5 Şubat 1937'de de İsmet İnönü ve 153 arkadaşının Cumhuriyet Halk Partisi'nin 6 Ok'unun anayasaya girmesine yönelik Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinde yapılması istenen değişiklik önerisi ile bu altı ilke aynı zamanda anayasal ilkeler haline gelmiştir. Bununla ilgili Meclis görüşmelerinde CHP Genel Sekreteri ve Dâhiliye Vekili sıfatıyla Şükrü Kaya'ya İsmet İnönü tarafından Anayasa tadilinin gerekçesini anlatma görevi verilmiştir. Şükrü Kaya'nın gerekçe izahı önemli ayrıntılar içermektedir. Kaya, insanlık tarihinin Türklerle başladığını, Türkler olmasaydı tarihin olmayacağını, Türklerin de bu tarihi kimsenin ve hiçbir şeyin tesirinde kalmadan kendi muayyen tecrübelerinden yola çıkarak yaptığını, onu istiklaline kasteden düşmanlardan Atatürk'ün kurtardığını ve yeni bir devlet sistemi yarattığını, bu devlet sisteminin ilkelerini ve programını belirledikten sonra onu Cumhuriyet Halk Partisi'nin eline verdiğini ve şimdi de Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu ilkeleri, bir daha devletin bekasına zarar gelmesin, inkılâplar hep korunsun diye anayasaya dâhil etmek istediğini söylemiştir. **TBMM ZC**, Dönem: V, Cilt:16, s. 59-61; 70-72. Aynı toplantıda Recep Peker'in de konuşmaları Şükrü Kaya'nın söylediklerini destekler biçimdedir. A.g.e., s. 65-67.

²⁵ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Devletler Umumi Hukuku Doçenti olan Dr. Orhan Arsal, millet, parti ve devlet üçgeninde devlet kavramını teorize ederek siyasal seçkinlerin bu üç kavrama yükledikleri anlamı bilimsel olarak temellendirmiştir. Buna göre, "Bugün kendisine "Cumhuriyet Halk Partisi" yerine pek güzel "Cumhuriyet Halk Taazzuvu" denebilecek olan teşekkül, milletin kendi mukadderatını bizzat idare edebilmek için kendine rehber seçtiği yurddaşlarının toplantısından ibarettir, ve elbette ki rehberlerin de bir rehberi vardır, ve o da en büyük Türk, Atatürk'tür, ve bu aşağıdan yukarıya doğru, milletten devlet reisine müteveccih taazzuv teselsülü devlet tezile millet antitezinin Türklük sentezi halinde tahakkukundan ibarettir. O halde Türk inkılâbı ideolojisine göre devleti şu kısa cümle ile tarif mümkündür: devlet, atası etrafında toplanan millettir." **Devletin Tarifi**, Konferanslar, Seri:1, Kitap:22, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Ankara Halkevi, 19-5-1938, s.32.

bahşetmiş hem de Cumhuriyet'in kendisiyle kaim olmaması için Türk milleti tarafından sahiplenilmesini amaçlamıştır. Cumhuriyet'i yaşatacak olan laik, rasyonel, irade sahibi, devletine vatandaşlık bağıyla bağlı ve milletine sadık bireyler yetiştirmek için gerekli ilimlerin ve bilginin halka öğretilmesi önemsenen bir unsur olmuştur. Bu amaçla Halkevleri, bütün siyasal seçkinler için halkı eğitmenin mekânları olarak görülmüştür. Örneğin İsmet İnönü Halkevleri'ne, Cumhuriyet'in ve onun fırkası olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensiplerinin yanı sıra ilim, fen ve güzel sanatların öğretilmesi, millî hayatın temellerinin oluşturulması ve millî birlik ve beraberliğin sağlanması gibi görevler yüklemiştir.²⁶ Recep Peker Halkevleri'ni, Atatürk inkılâbını yaymak için Cumhuriyet Halk Fırkası'nın siyasî bir aracı olarak görmüştür.²⁷

Halkevleri'nin halkı eğitmek işini ifa etmesi, "söz"ün gücü ile olmaktadır. Söz, Peker'e göre "yazıdan, resimden ve her şeyden daha kuvvetli, en kuvvetli bir telkin vasıtasıdır." Fikir, his, inanç ve hatta zevk birliği etrafında cemiyetleşmenin gerçekleşmesini sağlayan şey sözdür. Bunun için Recep Peker, "konuşunuz ve konuşturunuz" diyerek, sözün önemini vurgulamaya çalışmıştır. Ona göre yüksek terbiye göstergesi olan susmak, hem millî vasıtaların hem de konuşma istidadının açılmasına mani olmuştur. Cemiyette bütün fena şeyler silinip yıkılırken, durgunluktan harekete, sükûnetten sesliliğe geçmek lazımdır. İnkılâbın fikirlerini yaymak ve halkı bu doğrultuda eğitmek, halkın da bunları öğrenip gerektiği yerde cemiyetin ve inkılâbın hakkını savunması için konuşmak gerekmektedir. "Hareketsizler ve sessizler ölüye benzerler. Biz yaşıyoruz; yaşayacağız; onun için konuşacağız."²⁸ diyerek Recep Peker, yaşam ile konuşmayı birbirleri için gerekli kılmıştır.

Konuşunuz ve konuşturunuz diyen Recep Peker, bunun sınırını da belirlemiştir. Sadece yapılandırılan yeni devletin ideolojisi içinde, onunla

²⁶ İsmet İnönü, "İlerleme ve Yükselme Yolu", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Sayı: 9, Cilt: 2, Birinci Teşrin 1933, s. 161; "İsmet Paşa'nın Nutku", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Sayı: 2, Cilt: 1, Mart 1933, s. 99-103; "Yeni Halkevlerini Açma Nutku", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Sayı: 25, Cilt: 5, Mart 1935, s. 1-3.

²⁷ Recep Peker, "Halkevleri Açılma Nutku", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Sayı: Bir, Cilt: Bir, Şubat 1933, s. 6-8.

²⁸ Recep Peker, "Konuşunuz ve Konuşturunuz", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Sayı: Bir, Cilt: Bir, Şubat 1933, s. 20-22.

ilgili olarak konuşmak ve konuşturmak eylemi söz konusudur. “Disiplinli Hürriyet” adını taşıyan bir makalesinde, konuşma hürriyetinin ve daha birçok hürriyetin sınırlarını çizmektedir. Bu yazısında öncelikle, hürriyetin uğrunda en çok kan dökülen mühim bir mefhum olduğunu söyler. Ona göre, hürriyet fikri nasıl ki bir zulüm devrinin aksülameli olarak ortaya çıkmışsa, bugün bazı memleketlerde görülen sıkı idare tipleri de hürriyetin aksülamelidir. Bu nedenle hürriyetin sınırlarının tayin edilmesi ve o çerçevede hareket edilmesi lazımdır. Hürriyet bir cemiyet için ne kadar gerekliyse, ölçüsüz hürriyet de cemiyetin idamesi için o kadar zararlıdır. Bu nedenle hürriyet ile disiplin arasında bir muvazene kurmak gereklidir. Recep Peker kurmak istediği disiplinli cemiyeti şöyle tanımlar: “Biz düşünen, yazan, söyleyen, çalışan ve kazanan “hürriyetli” ve aynı zamanda cemiyeti korumak ve yaşatmak için lazım olan bütün kayıtları tanıyan, devlet otoritelerinin, millî şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan “disiplinli” bir cemiyet kurmak davasındayız.” Fakat Peker, millî disiplin anlayışının milletleri sürüleştiren hudutlara kadar vardırılmasının felaket getireceğini vurgulayarak, bunun uygulama sınırlarını milletin kendi hususi şartlarının belirleyeceğini belirtir.²⁹ Peker disiplinli hürriyet olarak tarif ettiği sistemi, devletin ve cemiyetin idamesi için varoluşsal bir araç olarak görmektedir. Bu, devletin ve cemiyetin varlığı için gerekli tedbirlerin alındığı ve yine bunlar için, konuşma ve konuşturma örneğinde olduğu gibi gerekli hürriyetin verildiği bir sistemdir. Bu da göstermektedir ki, disiplin de hürriyet de devlet içindir. Öyle ki, Halkevleri ve onun merkezi yayın organı olan Ülkü dahi bu çerçevede değerlendirilebilir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun bir gün Recep Peker’e gelerek, “Atatürk devrimlerinin fikri ve ilmi izahını yapacak, daha doğrusu, CHP’nin “avant-garde” (öncü) organı vazifesini görececek bir dergi çıkarmak istediğini” söylediğinde, Recep Peker’den “Bu salahiyeti nereden alıyorsun? Böyle bir organı çıkarırsak biz çıkarabiliriz.”³⁰ şeklinde aldığı cevap, Peker’in devlet, cemiyet ve parti için gereken en iyiyi ancak kendisinin ve kendi gibi siyasal seçkinlerin belirleyebileceği gibi seçkin bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Şükrü Ka-

²⁹ Recep Peker, “Disiplinli Hürriyet”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Sayı: Üç, Cilt: Bir, Nisan 1933, s. 177-180.

³⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., İstanbul 1984, s. 108.

ya'da da benzer bir görüşü bulmak mümkündür. Ona göre, "en iyi hürriyet memleketin menfaatine uygun, milletin seciyesine muvafık, devletin ve ferdlerin haklarını ve menfaatlerini koruyan hürriyettir."³¹

Siyasal seçkinler halka ikili bir anlam yüklemişlerdir. Halk bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti'nin başarısının temeli olarak görülürken bir taraftan dini yönlendirmelere maruz kalabildiği için muhalefetin kaynağı olarak da görülmüştür. İşte bu yüzden, yani dini yönlendirmelere maruz kalmalarını önleyip tam da Cumhuriyet'in istediği gibi iradesiyle hareket edebilme kabiliyetine sahip olabilmeleri için bilgi ile donatılıp eğitilmeleri gerekmektedir. Onlar halkın Osmanlı yönetimi altında cahil kaldığını, Cumhuriyet yönetiminde de aydınlatılmaları gerektiğine inanıyorlardı. Bu yüzden siyasal seçkinler aynı zamanda kendilerini birer öğretmen olarak görmüşlerdir. Onlar öğretmen ve öncü rolleriyle halka örnek kişi olmaya çalışmışlardır. İsmet İnönü başta olmak üzere siyasal seçkinler, alfabe değişikliği olduğunda, uygulamasını artırmak için, bir daha eski alfabeyi kullanmayarak en başta kendilerinin buna riayet ettiğini göstermeye çalışmışlardır. Bunun için Atatürk'ün kara tahta önüne geçerek elindeki tebeşirle ilk öğretmen rolünde olması oldukça anlamlıdır.

Öğretmenlerin Cumhuriyet'in değerleri doğrultusunda halkı eğitmek anlayışının bir yansımasını Üniversite Reformu'nda da görebiliriz. Üniversite reformu, öğretmenlere ve üniversiteye, Cumhuriyet'in değerlerine sahip olarak bu doğrultuda bir gençlik yetiştirmeleri için yüklenen misyonun gerçekleşmesine yönelik bir eylemdir. Bunu Reşit Galip'in, yeni kurulacak İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuyla ilgili olarak, "Milletin, cumhuriyetin, devletin, inkılâbın en hayâtî, en temelli maksatlar ve ihtiyaçları için bel bağladığı, yarının devlet ve millet adamları olacak gençliği, kaybedilmiş asırları kazandıracak şekil ve ruh kuvvetiyle yetiştirmek vazifesini başarmak için kurduğu kudretli bir irfan yurdu olacaktır."³² şeklinde söylediği sözlerden anlayabiliriz.

³¹ TBMM ZC, Dönem: V, Cilt: 26, s. 411.

³² Reşit Galip, "İstanbul Üniversitesi Kuruldu", **Hakimiyet-i Milliye**, 1 Ağustos 1933.

3. Muhalefete Bakışları:

Muhalefet, siyasal seçkinler için hassas bir konu olmuştur. Örneğin İsmet İnönü'nün Şeyh Sait İsyanı'nı değerlendiriş tarzı onun muhalefete yüklediği anlamı ortaya koymaktadır. İnönü, aslında bu olayı tehlike olarak görmediğini, fakat asıl tehlikenin memleketin genelinde eskiden beri görülen, her samimi ıslahat hareketini engellemeye yönelik olarak siyasetçilerle aydınların günlük ihtiraslarından kaynaklanan işbirliği olduğunu belirtmiştir.³³ Ona göre bu işbirliğine halk, her seferinde dini duygularının manipüle edilmesiyle iştirak ettirilmiştir. İnönü'nün, muhalefet söz konusu olduğunda duyulan endişenin eski Osmanlı deneyiminden kaynaklandığına ve bu nedenle her muhalif hareketin neye yol açabileceğini tahmin edebildiklerine dair söylemi, neredeyse bütün bir Cumhuriyet dönemi siyasal seçkinlerinin düşüncelerini ortaya koymaktadır. Durum böyle olunca Takrir-i Sükûn Kanunu da İstiklal Mahkemeleri de Cumhuriyet'i korumak adına yapılan tedbirler olarak görülmüştür.

Şükrü Kaya'da da benzer bir ifadeyi görmekteyiz. Ona göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın başında bildikleri bir isim bile olsa, hududu çizilmemiş bir hürriyet mefhumunu savunması nedeniyle Cumhuriyet'in değerleriyle uyuşmayan şüpheli adamlarla (mahkûmlar, mürteciler ve komünistler) dolması fırkayı Cumhuriyet ve inkılâplar için tehlikeli hale getirmiştir.³⁴

Siyasal seçkinlerin muhalefet hakkındaki düşüncelerinin en açık ifadesini Mahmut Esat Bozkurt'un değerlendirmelerinde görmekteyiz. Ona göre Patrona Halil, Kabakçı Mustafa, Derviş Vahdeti ve Şeyhülislam Dürrüzade tarafından "şeriat isteriz" sözü ile her yenileşme hareketine karşı başlayan muhalif hareket, bu özelliğinden dolayı gerici bir karaktere sahiptir.³⁵ O aynı şekilde Şeyh Sait İsyanı'nı ve Menemen Olayı'nı da Cumhuriyet'e karşı gerçekleşmiş gerici hareketler olarak değerlendirir. "Laik sistem, dini dünya işlerinden ayırmakla, siyasete alet etmemekle,

³³ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, s. 250-254.

³⁴ Ekrem Ergüven, *Şükrü Kaya Sözleri-Yazıları 1927-1937*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937, s. 51-59.

³⁵ Mahmut Esat, "Yobazların Elinde Din I", *Anadolu*, 24.2.1933, aktaran Hakkı Uyar, "*Sol Milliyetçi*" *Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt*, Büke Yay., İstanbul 2000, s. 212-214

onu eşkiya elinden aldı. Dini el değmez bir taht olan vicdanlara verdi.”³⁶ diyerek laik sistemin bu gerici hareketleri engellediğini ve engelleyeceğini vurgulamıştır.

Siyasal seçkinler sadece dini manipülasyona dayalı hareketleri değil muhalefetin her türlüünü, düşmanları çok olduğu için inkılâbın yapılmaya ve yerleştirilmeye çalışıldığı süre içinde tehlikeli addetmişlerdir. Onlara göre bu dönemlerde yeni eserler tamamlanıncaya ve yerleştirilmeye kadar birlik içinde hareket etmek gerekmektedir. Cumhuriyet Halk Fırkası, kurucusu Atatürk olduğu ve inkılâpların yapıldığı siyasî bir mekân olduğu için halkın birlik içinde toplanacağı yer olarak gösterilmiştir.

4. İnkılâplara Bakışları:

Siyasal seçkinler genel olarak inkılâpları Osmanlı’da görülen yenileşme hareketlerinden ayırırlar. İnkılâpların Osmanlı ıslahat hareketinden ayrılan vasıfları olarak devrimciliğini, bütünselliğini, özgünlüğünü, laikliğini, demokratlığını ve ihtiyaçtan doğan yani fikirlerden değil de hayattan çıkarılan prensiplere dayanmasını gösterirler.

Örneğin İsmet İnönü için Türk inkılâbı en başta, ecnebi istilasına ve Osmanlı nizamına karşı verilmiş bir varoluş mücadelesi olduğu için değerlidir. Bunun heba olmaması için, birincisi, her şeyin kazanılmış olduğundan emin olmayarak inkılâpları içten ve dıştan gelecek saldırılara karşı korumak gerekmektedir. İkincisi ise, Türk inkılâbı müspet ilim yolunu takip ederek hep ilerlemeye yönelip, çağı yakalayacak dinamik karakterde olmalıdır. Hepsinin üstünde, İsmet İnönü inkılâpların bekası için, onlara sahip çıkılarak onlar etrafında birlik ve beraberlik oluşturulmasını gerekli görmektedir.³⁷

Recep Peker, inkılâpları milleti gerileten eski unsurların yerine faydalı olan yenilerinin konulması olarak değerlendirdiği için, inkılâp yapılırken ve sonrasında yerleşmesini sağlarken zor kullanmayı bir hak olarak görmektedir. O Türk inkılâbının istiklal için halk tarafından yapıldığını söyleyerek onun ayırıcı vasfını da ortaya koymaktadır. Türk inkılâbının

³⁶ Mahmut Esat, “Yobazların Elinde Din I”, Anadolu, 24.2.1933, aktaran Uyar, a.g.e., s. 215.

³⁷ “İnkılâp Kürsüsünde İsmet Paşa’nın Dersi”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Sayı: 14, Cilt:3, Nisan 1934, s. 81-86.

diğer ayırıcı vasıfları olarak onun bütünsel, özgün ve hayattan kaynaklanan yönlerini belirtmiştir. Peker, tıpkı İnönü gibi ancak ulusal birlik gerçekleşirse inkılâpların bekasının sağlanacağını vurgulamış, bunun için de gerek Halkevleri'ni gerekse Ülkü dergisini eğitsel araçlar olarak önemsemiştir.³⁸

Bir şeyin esasından değişerek yerine yenisinin geçmesi olarak değerlendirdiği için Türkiye'de yaşanan duruma Türk ihtilali demeyi tercih eden Mahmut Esat Bozkurt, Türk ihtilalinin büyüklüğünü Atatürk'ün kişiliğine atfetmiştir. Ona göre, Osmanlı modernleşmesi siyasî ve iktisadî liberalizme kapı araladığı için hayırlı olmamıştır. İşte bu nedenle Türk ihtilalinin en karakteristik özellikleri ılımlı devletçiliği ile milliyetçiliğidir. Bozkurt için Türk ihtilali, Osmanlı'nın yaptığı yanlışlardan çıkarılan derslerin bir sonucudur, dolayısıyla onun kaynağı fikirler değil hayatın, deneyimlerin kendisidir. Bozkurt, Türk ihtilalini, temelinde halkın, başında şefin olduğu otoriter bir demokrasi diye tanımladığı Kemalizm olarak değerlendirir.³⁹

Afet İnan'a göre inkılâp kavramı sadece yıkmayı değil yerine çağdaş ilimin ve tekniğin ışığında yeni müesseseleri koymayı ve sürekli olarak çağdaş yolu takip etmeyi gerektirdiğinden inkılâpçılık, Atatürk ilkelerinin en önemli vasfıdır. İnan, Atatürk devrimlerinin diğer vasıfları olarak kanun yoluyla gerçekleşmesini, laik ve demokratik içerikli olmasını belirtmiştir.⁴⁰

Türk inkılâbına atfedilen en önemli özelliklerden biri, onun soyut felsefi ilkelerden ve büyük fikirlerden değil de, çözüm bekleyen problemlerden, yaşanan deneyimlerden, kısacası hayattan çıkarılmış olmasıdır. Bunun en iyi ifadesini, Mehmet Emin Erişirgil'in 1926'da yazdığı bir yazısında görmekteyiz. Bu yazıda Erişirgil, "İstiklal Harbi içinde yetişen, o harbin ve son inkılâbın tesiri altında kalan neslin hayat telakkisi nedir?" sorusundan hareketle eski ve yeni nesil arasındaki farklılıkları ortaya

³⁸ Recep Peker, **İnkılâp Dersleri**, İletişim Yay., İstanbul 1984; "Ülkü Niçin Çıkıyor?" Ülkü Halkevleri Mecmuası, Sayı: Bir, Cilt: Bir, Şubat 1933.

³⁹ Mahmut Esat Bozkurt, **Atatürk İhtilali I-II**, Kaynak Yay., İstanbul 2008.

⁴⁰ Afet İnan, **Ellinci Yılında Tarihten Geleceğe**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1973, s. 45; "Atatürk ve Demokrasi", **Bellekten**, Cilt: XXIII, Sayı: 89, Ocak 1959, TTK. Yay., Ankara 1995, s. 1-3.

koymaktadır. Ona göre Servet-i Fünun nesli olarak adlandırdığı eski nesil ferdiyetçi, kozmopolit, serbestiyetçi, mefkûresiz, tefekkür içinde sessiz bir nesildir. Fakat en mühim hakikat, hayat ile temastan ve deneyimden çıkacağı için yeni nesil doğrudan İstiklal Harbi içinde hayatı öğrenmiştir. Bu harbin onlara öğrettiği hakikat, insanlığın kudretinin irade olmasıdır. İnsanlığı yükselten yalnızca tefekkür değil, amel ve iradedir. En kuvvetli irade içtimai ve millî bir mefkûrenin hissedilmesinden doğar. Hayattan çıkarıldığı için bu neslin akideleri sağlamdır. Erişirgil yazısını, kaynağını hayattan alan bu neslin fikirlerinin bir mütefekkir tarafından bir sistem, bir manzume-i efkâr haline getirilmesi gerekliliğini vurgulayarak bitirmiştir.⁴¹ Erişirgil'in gereklilik olarak gördüğü şey gerçekleşmiş, 1935'te inkılâplar Kemalizm olarak değerlendirilip tanımlanmış ve 1937'de anayasaya dâhil edilmiştir. Hatta bununla ilgili olarak yapılan 5 Şubat 1937 tarihli Meclis görüşmelerinde gerek Recep Peker, gerekse Şükrü Kaya Kemalizm'in hayattan çıkarılan bir ilkeler bütünü olduğunu sık sık vurgulamışlardır. Fikirlerin değil de hayatın esas olduğunun bu kadar vurgulanmasını, Kemalizm prensiplerinin, herhangi bir Batı kaynaklı fikirle veya ideolojiyle (sağ veya sol olarak) benzerlik kurulması ihtimalini ortadan kaldırıp onun özgünlüğüne dikkat çekilmek istenmesine bağlayabiliriz. Zaten Recep Peker'in de 1935 programını izah ederken, partinin programının sağa sola meyletmeyen öz ve orijinal yolun unsurlarına göre hazırlandığına dair beyanı bunu doğrular mahiyettedir.⁴²

Hayattan çıkarılan prensiplere dayanması özelliğiyle bağlantılı olarak Kemalizmin, siyasal seçkinlerin önemli gördükleri özelliklerinden biri de demokratlığıdır. Şükrü Kaya'ya göre demokrasinin temeli olan, ulusal üyeler arasında ne kanunda, ne teşkilatta ne de muamelede hiçbir fark olmaması kuralı, Türk tarihinin ilk çağlarından beri gelen bir özelliğidir.⁴³ Hatta ona göre, "Cumhuriyetin bu kadar çabuk ve sağlam olarak

⁴¹ Mehmet Emin Erişirgil, "Eski İle Yeni Neslin Düşünceleri Arasındaki Fark", **Atatürk Devri Fikir Hayatı-1**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, vd., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 171-178.

⁴² C.H.P. Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri, s. 7.

⁴³ Ergüven, a.g.e., s.149.

yerleşmesini Türkün bu seviyesinde aramalıdır.”⁴⁴ Kaya'nın halkın, halk için ve halk tarafından idaresi olarak tarif ettiği demokrasi kavramı, ona göre Atatürk İnkılâbı'na içkindir. İnkılâbın partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi de ocak, nahiye, kaza, vilayet kongreleri ve nihayet Büyük Kurultay vasıtasıyla halk için, kendisinin vekil ettiği mebusların ve hükümetin işlerini murakabe etme imkânlarını yaratarak demokrasiyi işletmektedir.⁴⁵ Mahmut Esat Bozkurt da komünizm, millî sosyalizm, faşizm ve klasik demokratlık ile mukayese edip benzersizliğini ortaya koyduğu Kemalizmi demokrasi ile özdeş görür. Ona göre “Kemalizm otoriter bir demokrasidir ki, kökleri halktır, Türk milletidir. Piramide benzer; temelleri halk, tepesi yine halktan gelen baştır ki, bizde, buna şef denir. Şef otoritesini yine halktan alır. Demokrasi de, bundan başka bir şey değildir.”⁴⁶

Siyasal seçkinler Kemalizm olarak gördükleri Cumhuriyet modernleşmesini, ana hedef olan Batı medeniyetinin maddi-manevi kültür ayrımı yapmadan çeşitli unsurlarının birebir iktibas ile gerçekleşmesine rağmen, onu tıpkı Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi “bize ait, bizden” kılmaya çalışmışlardır. Bu yüzden Batı medeniyetine ait olan kavramların içeriği, demokrasi kavramından görüleceği üzere gerçek içeriğinin uzağında, lehte olacak biçimde yeniden tanımlanmıştır.

5. Atatürk Algıları:

“Kurucu” ve “kurtarıcı” bir şahsiyet olmasından dolayı Atatürk etrafında bir lider kültü yaratılmıştır. Bu yüzden Atatürk için kendi döneminde sık sık “şef” deyiimi kullanılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Türk'ün varoluş mücadelesinin ve başarısının önderi olduğu için, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin kendisiyle başladığı bir “Ata” olarak görülerek ona Atatürk soyadı verilmiştir. Bunların yanı sıra Atatürk'e “ulu”, “eşsiz”, “ölümsüz”, “mimar” vb. gibi sıfatlar da verilmiştir.

Cumhuriyet Atatürk'le eş değer kılınmıştır. Cumhuriyet'i sevmek Atatürk'ü sevmek demektir. Öyle ki, Cumhuriyet ve onu oluşturan inkılâplar Atatürk'ün şahsının dışı yansıması olarak görülmüştür. Bu nedenle siya-

⁴⁴ A.g.e., s.134.

⁴⁵ A.g.e., s.215-217.

⁴⁶ Bozkurt, a.g.e., s.88.

sal seçkinlerin kafasında çok güçlü bir Atatürk imgesi oluşmuştur. Atatürk'ün eylem ve düşünceleri ile oluşan bu imge sayesinde, kurulan rejim Atatürk'ün ömrüyle kaim görülmemiş, siyasî ve kültürel bir hedef olarak dinç tutulmuştur. Siyasal seçkinler Atatürk'ü ve rejimi yaşatmayı görev telakki etmişlerdir. Bu imge o kadar güçlüdür ki, yeri geldiği zaman siyasal seçkinler bu imge adına yaşayan Atatürk'le bile çatışmayı göze almışlardır. Türk'ün atası olarak Mustafa Kemal'e saygı ve hürmetleri sonsuz olmasına rağmen, Atatürk inkılâpları söz konusu olduğu zaman siyasal seçkinler Atatürk'e rağmen Atatürkçü davranabilmişlerdir. Reşit Galip'in Atatürk'ün sofrasında, aynı zamanda Atatürk'ün hocası da olan Milli Eğitim Bakanı Esat Bey'i devrimci anlayıştan uzak hareket etmekle itham ederek eleştirmesi⁴⁷ onun devrimlere bağlılığının ve bu konuda Atatürk'le bile karşı karşıya gelebileceğinin bir örneğidir.

Atatürk'le fikir ve gönül birliği içinde olmalarına rağmen siyasal seçkinler, kendi özerkliklerini belli oranda koruyabilmişler ve inandıkları şeyleri yapma cesaretini de gösterebilmişlerdir. Örneğin İsmet İnönü, her şeyini Atatürk'e borçlu olduğunu söylese, ondan “velinimetim”⁴⁸ diye bahsetse bile, bazı konularda kendi doğrularını uygulamak adına Atatürk'le ihtilaf yaşamaktan kaçınmamıştır. Ya da Mahmut Esat, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, 1924 Anayasası görüşmelerindeki şekliyle Cumhurbaşkanına tanınmak istenen veto ve fesh yetkilerine karşı çıkarak Atatürk'le birlikte onun başında bulunduğu yürütmenin gücüne de muhalif olabilmiştir.

SONUÇ

Atatürk başta olmak üzere bahsi geçen siyasal seçkinlerin zihin dünyalarını belirleyen en etkili unsurun, geleneksel Osmanlı kültürel yapısını da gözden kaçırmamak kaydıyla yeni eğitim kurumları olduğunu söyle-

⁴⁷ İsmet Bozdağ, *Atatürk'ün Fikir Sofrası*, Tekin Yay., İstanbul 2002, s. 81-84; Hasan Cemil Çambel, *Makaleler Hatıralar*, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 79-81; Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, Çağdaş Yay., İstanbul 1997, s. 19-20.

⁴⁸ İsmet İnönü özellikle Atatürk'le çatışma yaşayıp Başvekillikten ayrıldığı zamanlarda Atatürk için, “Sevgili Atatürk”, “Sevgilim Atatürk”, “Büyük Atatürk”, “Güzel Atatürk” vs. iltifatlarını kullanmıştır. İsmet İnönü, *Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938*, Haz. İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 2003, s. 350; 352; 358; 360; 361.

yebiliriz. Her iki unsuru da değişik tonlarda modernleşme pratiklerinde görmek mümkündür. Radikal özellikler sergilese bile Cumhuriyet modernleşmesinin dile getirdiği kavram ve söylemlerde geleneksel zihniyetten kaynaklanan hep bir kısıtlılık söz konusu olmuştur. Bu yüzden süreklilik içinde kopuş olarak değerlendirilebilir. Yine bu yüzden Batı ile kurulan ilişkinin doğası da tutarsız ve kırılğan olmuştur. Batı medeniyeti bir bütün olarak hedef görülmüş ve o doğrultuda modernleşme pratikleri gerçekleştirilmiş fakat uygulamada böyle olmamıştır. Modernleşme pratiklerine millî/kültürel bir zemin oluşturmak amacıyla geçmişten hem icat hem de dönüştürmek yöntemiyle faydalanma çabası, modernleşme olgusunun karakteristik bir özelliği olmuştur. Böylece Osmanlı'dan başlayan ve Cumhuriyet'le devam eden modernleşme sürecini aynı zamanda Türk kimliğinin öne çıkması anlamında bir millileşme süreci olarak da okuyabiliriz. Bu durumda Cumhuriyet modernleşmesi/Kemalizm için siyasal seçkinlerin "herhangi bir teoriden değil de hayattan çıkarılmıştır" demeleri anlaşılır bir şeydir. Burada "teori" ile kastedilen şeyin Batı medeniyeti ve modernleşmesi, "hayat" ile kastedilenin de millî amaçlara göre yeniden düzenlenmiş olan Türk kültürü olduğunu düşünebiliriz. Bu nedenle demokrasi, muhalefet, halk vb. gibi siyasî ve toplumsal alana tekabül eden kavramlara medeniyet gereği bir çatı oluşturulmaya çalışılırken millî bir içerik de kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte dini ve ona bağlı geleneksel pratikler gerek görüldüğü yerde kontrollü bir şekilde kullanılmıştır. Millî olarak oluşturulan yeni kültürel alan, modern ve laik bir görünüm altında yeri geldiğinde Osmanlı'dan gelen dini ve geleneksel unsurlar ile eski Türk kültürüne kadar uzanan geniş bir yelpazede yeniden inşa edilmiştir.

Yeni devletin laik, millî, rasyonel hedeflerine ve amaçlarına uygun olarak yeniden inşa edilen toplumsal/kültürel alan ile buna dair siyasal seçkinlerin söylemleri var olan gerçekliğin ne kadarına tekabül etmiştir diye sorarsak, buna pek olumlu bir cevap veremeyiz. Çünkü söylemin kendisi ve hitap ettiği alan ile var olan gerçeklik arasında belli bir mesafenin olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda da vurguladığımız gibi yeri geldiğinde laik unsurlarla birlikte geleneksel ve dinsel pratikler de bir güç olarak kullanıldığı için, laik, millî ve rasyonel içeriğe sahip olarak oluşturulan söylemin kendisi hükümsüz kalmaktadır. Söylemin kendisinde

başlayan çelişkiler onun muhatabı söz konusu olduğunda da devam etmiştir. Çünkü toplum da kurgulanan gibi ne laik, ne millî ne de rasyo-neldir. Böylece siyasal seçkinlerin kendilerine ve gerçekliğe dair algıla-rına bir “yanılsama”nın içkin olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin İsmet İnönü getirdikleri laik sistem ile toplumda bir daha dini kaynaklı muha-lif hareketlerin olmayacağına, laikliğin dinin toplumsal alanda görü-nürlüğünün kalmaması anlamında kısa sürede yerleştiğine o kadar inanmıştır ki, Menemen Olayı’nda büyük bir şaşkınlığa uğramıştır. Yine bunun bir örneğini Mahmut Esat’ın demokrasi kavramını tanımlama-sında görebiliriz.

Cumhuriyet modernleşmesine hâkim olan samimi istem ve söylemin varlığını inkâr etmemek kaydıyla, bu süreçte siyasal seçkinlerin Ata-türk’ün etrafında toplanarak iyi bir mevki ve güç elde etmek istediklerini de dile getirebiliriz. Bourdieu’nün söylediği gibi her alan o alanda reka-bet etmeye degecek şeyler sunar ve insanlar çıkarları doğrultusunda bu alana girerler. İnsanlar bir şeyler elde edeceklerini anladıklarında hâkim söylemin daha çok sözcüsü olarak radikalleşme eğilimi de gösterebil-mektedirler. Siyasal seçkinlerin bazen Atatürk’ten daha fazla radikalleş-melerini buna bağlayabiliriz. Aynı şekilde Çankaya sofralarında geçen çetin mücadeleleri de Atatürk’ün gözüne girerek mevki ve güç elde etme istemine bağlayabiliriz. İnsanın olduğu her yerde iktidar hırsı da vardır. Bundan dolayı Cumhuriyet modernleşmesinin de onu gerçekleştirenle-rin de bu hırstan arî olduğunu söyleyemeyiz. ▽

KAYNAKLAR

- Arsal, Orhan. **Devletin Tarifi**, Konferanslar, Seri:1, Kitap:22, Cumhuriyet Halk Par-tisi Yayını, Ankara Halkevi, 19-5-1938.
- Atay, Falih Rıfki. “Atatürkçülük Nedir?”, **Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir?, Atatürk Ne İdi?**, Bateş Yay., İstanbul 1998.
- Bauman, Zygmunt. **Yasakoyucular İle Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, Metis Yay., İstanbul 1996.
- Berger, Peter L. Thomas Luckmann, **Gerçekliğin Sosyal İnşası**, Çev. Vefa Saygın Öğütle, Paradigma Yay., İstanbul 2008.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Doğu Batı Yay., İstanbul 1978.
- Bourdieu, Pierre Loic J.D. Wacquant. **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çev. Nazlı Ökten, İletişim Yay., İstanbul 2003.

- Bozdağ, İsmet. **Atatürk'ün Fikir Sofrası**, Tekin Yay., İstanbul 2002.
- Bozkurt, Mahmut Esat. "Yobazların Elinde Din I", *Anadolu*, 24.2.1933.
- _____, **Atatürk İhtilali I-II**, Kaynak Yay., İstanbul 2008.
- C.H.P Genel Sekreteri R. Peker'in Söylevleri**, Maarif ve Derleme Müdürlüğü Yay., Ankara 1935.
- Cohen, Anthony P. **Topluluğun Simgesel Kuruluşu**, Çev. Mehmet Küçük, Dost Yay., Ankara 1999.
- Çambel, Hasan Cemil. **Makaleler Hatıralar**, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Ergüven, Ekrem. **Şükrü Kaya Sözleri-Yazıları 1927-1937**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937.
- Erişirgil, Mehmet Emin. "Eski İle Yeni Neslin Düşünceleri Arasındaki Fark", **Atatürk Devri Fikir Hayatı-1**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, vd., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- Galip, Reşit. "İstanbul Üniversitesi Kuruldu", **Hakimiyet-i Milliye**, 1 Ağustos 1933.
- Giddens, Anthony. **Sosyal Teorinin Temel Problemleri**, Çev. Ümit Tatlıcan, Paradigma Yay., İstanbul 2005.
- Göker, Emrah. "Ekonomik İndirgemeci" mi Dediniz?", **Ocak ve Zanaat-Pierre Bourdieu Derlemesi**, Der. Güney Çeğin, Emrah Göker vd., İletişim Yay., İstanbul 2007.
- İnan, Afet. **Ellinci Yılında Tarihten Geleceğe**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1973.
- _____, "Atatürk ve Demokrasi", **Bellekten**, Cilt: XXIII, Sayı: 89, Ocak 1959, TTK. Yay., Ankara 1995.
- İnan, Arı. **Tarihe Tanıklık Edenler**, Çağdaş Yay., İstanbul 1997.
- İnönü, İsmet "İlerleme ve Yükselme Yolu", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: 9, Cilt: 2, Birinci Teşrin 1933.
- _____, "İsmet Paşa'nın Nutku", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: 2, Cilt: 1, Mart 1933.
- _____, "İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşa'nın Dersi", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: 14, Cilt:3, Nisan 1934.
- _____, "Yeni Halkevlerini Açma Nutku", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: 25, Cilt: 5, Mart 1935.
- _____, **Hatıralar**, 2. Kitap, Bilgi Yay., Ankara 1987.
- _____, **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973**, Birinci Cilt (1920-1938), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., No:56, Ankara 1992.
- _____, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938**, Haz. İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 2003.
- Kara, İsmail. **Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergah Yay., İstanbul 2003.

- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yay., İstanbul 1984.
- Kaya, Ali. “Pierre Bourdieu’nun Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı”, **Ocak ve Zanaat-Pierre Bourdieu Derlemesi**, Der. Güney Çeğin, Emrah Göker vd., İletişim Yay., İstanbul 2007.
- Mardin, Şerif. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, Der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yay., İstanbul 1997.
- Mustafa Sami Efendi, **Avrupa Risalesi**, Haz. Remzi Demir, Gündoğan Yay., Ankara 1996.
- Pariste Bir Osmanlı Sefiri-Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin Fransa Seyahatnamesi**, Haz. Şevket Rado, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006.
- Peker, Recep. “Halkevleri Açılma Nutku”, **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: Bir, Cilt: Bir, Şubat 1933.
- _____, “Konuşunuz ve Konuşturunuz”, **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: Bir, Cilt: Bir, Şubat 1933.
- _____, “Disiplinli Hürriyet”, **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: Üç, Cilt: Bir, Nisan 1933.
- _____, “Ülkü Niçin Çıkıyor?” **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Sayı: Bir, Cilt: Bir, Şubat 1933.
- _____, **İnkılap Dersleri**, İletişim Yay., İstanbul 1984.
- Tatlıcan, Ümit Güney Çeğin. “Habitüs veya Yapının İkiliği”, **Ocak ve Zanaat-Pierre Bourdieu Derlemesi**, Der. Güney Çeğin, Emrah Göker vd., İletişim Yay., İstanbul 2007.
- TBMM ZC**, Dönem:II, Cilt:7.
- TBMM ZC**, Dönem: II, Cilt:14.
- TBMM ZC**, Dönem: V, Cilt:16.
- TBMM ZC**, Dönem: V, Cilt: 26.
- TBMM ZC**, Dönem: IV, Cilt: 25.
- Turner, Jonathan. **The Structer of Sociological Theory**, Wardsworth Publishing Company, Seventh Edition, California, 2003.
- Türköne, Mümtaz’er. **Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, Lotus Yay., Ankara 2003.
- Uyar, Hakkı. “**Sol Milliyetçi**” Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt, Büke Yay., İstanbul 2000.

